

ČESKÁ LITERÁRNÍ KULTURA 2001-2010

MEZI ROZPÍNAVOSTÍ A MARGINALITOU

Česká literatura prvního desetiletí nového milénia není uvedena revoluční událostí jako literatura předchozí dekády. Přesto ji výrazně poznamenalo a restrukturovalo hned několik vývojových procesů. V prvé řadě šlo o strmý nárůst počtu literárních textů ve veřejném oběhu. To bylo způsobeno jednak kvantitativním růstem knižního trhu, jednak mediální změnou danou rozšířením internetu jako snadného způsobu distribuce textů. Česká literatura se v nultých letech nového tisíciletí rozpínala nejen do šíře, ale také – oproti předchozí dekádě – se více otevírala světu a se světovým literárním děním se také začala poměřovat. Srovnávání vedlo až k úvahám o krizi české literatury způsobené kvalitativní nedostatečností české literární produkce, ale i neschopností českých autorů navázat intenzivnější kontakt se čtenáři. Hledaly se cesty, jak překonat společenskou marginalitu literatury. Jako jedna z možností byla prezentována snaha o obrat k aktuálním společenským tématům a sociální a politické kritičnosti v próze i poezii. Počátek nového milénia tak lze charakterizovat také jako etapu překonávání apolitičnosti, k níž se česká literatura mnohdy uchýlovala v devadesátých letech, a jako období pozvolného návratu politických témat a postojů do literární komunikace.

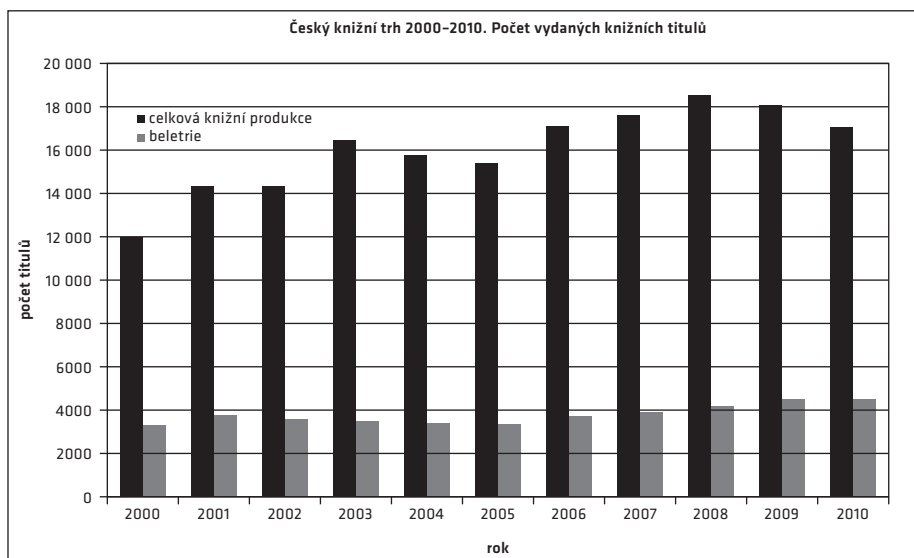
KNIŽNÍ TRH

Vydání knihy se stalo technologicky velmi jednoduchým procesem. Není tedy divu, že na český knižní trh mířil rok od roku větší počet knižních titulů, jejichž množství nakonec začalo samotný trh paralyzovat a čtenářům komplikovalo možnost orientovat se v aktuální knižní produkci.² Negativním důsledkem této praxe bylo rychlé stárnutí knižních novinek a stagnace jejich prodeje již po několika týdnech od uvedení na trh.³

Rapidně rostl také počet registrovaných nakladatelských podniků. V roce 2001 jich bylo 3136 (meziroční nárůst 238), aktivních (které vydaly alespoň jednu knihu)

² O negativním dopadu rostoucího počtu vydaných knih ovšem nepanovala shoda – „čtenářolog“ Jiří Trávníček opakovaně vystupoval s tezí o tom, že je „překnížkováno“ a čtenáři si nedokážou z příliš široké nabídky vybrat; naproti tomu Vladimír Pistorius upozorňoval, že v mezinárodním srovnání není v tomto aspektu český knižní trh žádnou anomálií, a vyšší produkci knih vnímal spíše pozitivně: „Větší počet titulů jenom rozšiřuje nabídku. A kterému čtenáři by tohle, prokristapána, mělo vadit?!“ (Trávníček, Jiří: „Nakladatelé a knihkupci jsou velmi žárliví na poskytování informací. Rozhovor s Vladimírem Pistoriem o tom, jak funguje knižní trh“, *Host* 2008, č. 7, s. 42.)

³ V roce 2001 vyšel v České republice rekordní počet knižních titulů – Národní knihovna ho vyčísliła na 14 321 (z toho 12 557 bylo vydáno poprvé, zbytek v reedici), což bylo o 2356 titulů více než v roce předchozím. Vrcholu dosáhla česká knižní produkce roku 2008, kdy bylo vydáno 18 520 knižních titulů (z toho 16 386 novinek). Jaroslav Císař interpretoval nárůst vydaných titulů jako snahu českých nakladatelů kompenzovat si klesající průměrné náklady knih a zachovat si stejný objem finančního obrátu. Viz Císař, Jaroslav: *Základní fakta o knižní produkci ČR v roce 2001*, online: <http://www.sckn.cz/index.php?p=fakta2001> [přístup 4. 12. 2013].

bylo ovšem v daném roce 1196. Do roku 2010 vzrostl počet registrovaných nakladatelů na 4875. Pouze necelých sto nakladatelů však dosáhlo roční produkce 30 a více knižních titulů. Mezi největší nakladatelské domy s beletristickou produkcí v roce 2001 patřil Ivo Železný, Moravská Bastei – MOBA, Harlequin, BB art, Euromedia Group – Knižní klub, Euromedia Group – Ikar, Baronet, Egmont ČR, Albatros, Fragment, Paseka, Academia, Alpress, Triton, Argo, Vyšehrad, Votobia, Olympia. Do roku 2010 se mezi ně zařadily firmy Tribun EU, Levné knihy / Československý spisovatel, XYZ a Mladá fronta.

Podíl beletrie na celkové knižní produkci zůstával po roce 2000 na úrovni kolem 20 %, nicméně pokračoval jeho pozvolný pokles – v první polovině devadesátých let činila krásná literatura až třetinu všech vydaných titulů. Počet beletristických titulů v roce 2001 činil 3426, vrcholu dosáhl v roce 2009, kdy jich vyšlo 4475. Kniha pro děti v roce 2001 vyšlo 575, do roku 2008 se ovšem jejich počet vyšplhal na 1385.

Umělecky a čtenářsky náročnější tituly nemohly být vydávány bez státní podpory. Ministerstvo kultury pravidelně vypisovalo granty podporující především finančně nákladné vydání soudobé poezie i prózy a náročných edičních projektů (sebrané spisy apod.). Na podpoře tohoto ministerstva závisela rovněž existence většiny literárních časopisů. Menší roli ve financování literárních projektů sehrávaly regionální grantové programy (zejména literární granty hlavního města Prahy) a také podpora ze strany Nadace Český literární fond. S finanční podporou soukromých sponzorů či mecenášů vycházela česká beletrie jen ve zcela výjimečných případech. Knižní trh získával jistou podporu státu i díky snížené sazbě daně z přidané hodnoty

(5 %), do níž byly knihy zařazeny. Tato sazba ovšem postupně rostla, roku 2008 se zvýšila na 9 %, v roce 2010 na 10 %. Nakladatelé však brali tuto zátěž často na svá bedra a ceny knih pro koncové zákazníky většinou nezvyšovali. Odmítavou reakcí a protestní akce kulturní veřejnosti vyvolal na jaře 2011 plán ekonomických ministrů zvýšit DPH na knihy na 20 %.

Dalšími významnými hráči na knižním trhu byly distribuční firmy a knihkupecká síť, jejichž rabaty se významně promítaly do konečné ceny knihy (činily dohromady cca 40 % ceny). V České republice působilo až 50 distribučních firem, z nichž ovšem pouze některé pokryly celé teritorium státu. Po roce 2000 fungovalo v České republice přibližně 600 knihkupectví, která nabízela výhradně knižní sortiment, knihy se však začaly prodávat i ve velkých obchodních řetězcích a hypermarketech, kterým malí prodejci mohli cenově jen stěží konkurovat. Tradiční knihkupectví se musela vyrovnat i s konkurencí několika specializovaných knihkupeckých řetězců, jejichž pobočky se rozšířily do větších měst po celé republice (Neoluxor, Kanzelsberger, Levné knihy KMa). Naopak pro nakladatele znamenalo ekonomickou zátěž rozšíření knihkupecké praxe komisního prodeje (knihy dodané do knihkupectví zůstávaly ve vlastnictví nakladatele a po čase se mu neprodané výtisky vracely). Na tyto podmínky doplácela především malá nakladatelství.

E-KNIHY

Nástup e-knih na český knižní trh nastal ve srovnání se situací v západní Evropě a USA se zpožděním – na samém konci první dekády nového milénia. Jednou z podmínek byl pokles cen elektronických čteček a jejich technické zdokonalení. Český trh s e-knihami byl zprvu limitován malým počtem českojazyčných textů v elektronických formátech a technickými obtížemi s českou diakritikou. Na popularizaci elektronických knih se podílely některé knihovny, jež začaly půjčovat svým čtenářům čtečky s elektronickými knihami.⁴

Mezi prvními začalo na svém webu prodávat elektronické knihy nakladatelství Libri, ovšem ve formátu PDF, jenž není pro čtečky uživatelsky příliš komfortní. Mediální koncern Ringier ČR jako první vybudoval regulérní internetový obchod s e-knihami Gutenberg.cz, nicméně jeho provoz relativně brzy ukončil.⁵

Prvotními potížemi se nenechal odradit provozovatel portálu Palmknihy.cz, který již kolem roku 1999 nabízel zdarma elektronické verze knih s volnými autorskými právy. Roku 2010 začal tento server s elektronickými knihami obchodovat a záhy se

⁴ Viz progresivní projekt pražské Městské knihovny E-knihovna s díly klasiků české literatury, kteří byli z autorskoprávního hlediska volní: Karel Hynek Mácha, Božena Němcová, Jan Neruda, Karel Čapek ad.

⁵ V reakci na ukončení projektu Gutenberg.cz a na nízkou informovanost českých uživatelů vznikl web www.bookz.cz, který poskytuje informační servis v této oblasti (provazuje ho internetový publicista Daniel Dočekal).

zařadil spolu se serverem Ereading.cz, který od roku 2010 provozuje koncern Albatros Media, a. s., mezi hlavní hybatele českého trhu s elektronickými knihami. Elektronické knihy začali prodávat i sami nakladatelé ve svých internetových obchodech, které se postupně staly běžnou součástí nakladatelských webů.

PRINT ON DEMAND

Proces demokratizace autorství, který přineslo rozšíření internetu, ovšem nezůstal uzavřený do sféry digitálního média, ale naopak jeho hranice přesáhnul a začal ovlivňovat literární kulturu jako celek. Internet otevřel publikační příležitosti do maximální šíře komukoli, kdo projevil zájem zveřejnit svůj literární pokus či osobní reflexi literárního díla. Projevilo se to mimo jiné také v nakladatelské praxi, do které začalo pronikat vydávání knih na principu *print on demand* (POD, tisk na požádání). Tato služba umožnila komukoli bez jakéhokoli vyjednávání vydat knihu, a to i ve velmi nízkém nákladu například deseti kusů. Tuto službu začal nabízet zejména web Knihovnička.cz, na sklonku prvních let nového milénia ji nabízelo také nakladatelství Dokořán či firma Knihy pro radost. „*Díky službě POD má každý možnost si splnit svůj spisovatelský sen,*“ napsal v roce 2008 týdeník *A2*.⁶

NAKLADATELSTVÍ

Do poněkud chaotického prostředí českého knižního trhu uváděla aktuální českou beletristickou produkci relativně úzká skupina nakladatelských domů. Ne všechna nakladatelství, která se významnou měrou podílela na literárním životě v Čechách a na Moravě devadesátých let, přežila následující dekádu. Nečekané odvolání ředitele nakladatelství MLADÁ FRONTA Vladimíra Pistoria v roce 2000 vzbudilo vlnu rozhořčení kulturní veřejnosti spojenou s obavami o osud velkého nakladatelského domu.⁷ Nakladatelství sice nezaniklo, ale jeho nové vedení obrátilo kurs od vydávání náročné, kulturně hodnotné produkce ke komerci.

S ekonomickými problémy se od roku 2001 potýkalo nakladatelství HYNEK, které se v průběhu devadesátých let stalo prestižním vydavatelem umělecky náročné soudobé české prózy (Věra Linhartová, Daniela Hodrová, Michal Ajvaz, Vladimír Macura, Jáchym Topol ad.). Nakladatelství zaniklo v roce 2003. Stejný osud čekal rovněž zprvu velmi úspěšnou nakladatelskou firmu IVO ŽELEZNÝ, která na českém knižním trhu působila od roku 1991 a činnost ukončila v roce 2007. Kromě konzumního čtiva, na kterém dlouho stavěl ekonomický úspěch svého podniku, pokračoval Ivo Železný i po roce 2000 ve vydávání Spisů Josefa Škvoreckého. K 31. prosinci 2005

⁶ Růžička, Jiří G.: Anarchie v nakladatelském průmyslu, *A2* 2008, č. 26, s. 20.

⁷ Na obranu Mladé fronty se postavili renomovaní spisovatelé (Jiří Gruša, Josef Hiršal, Ivan Klíma ad.) otevřeným dopisem Sněmovně České republiky a podobným způsobem se k poslancům obrátila i Obec spisovatelů, PEN klub, Obec překladatelů, FITES a další organizace.

ukončilo svou činnost nakladatelství PETROV, které bylo do té doby jedním z hlavních vydavatelů soudobé české poezie i prózy (Radka Denemarková, Jiří Kratochvíl, Marian Palla, Milan Ohnisko ad.) a ekonomicky se opíralo o komerčně úspěšné tituly Michala Viewegha. Nicméně jeho majitel Martin Pluháček své vydavatelské aktivity nezastavil. Zároveň totiž založil nakladatelství DRUHÉ MĚSTO, v němž s obdobnou vydavatelskou politikou, ovšem v omezenějším rozsahu pokračoval ve vydávání české beletrie (Ivan Wernisch, Michal Ajvaz, Irena Dousková, Michal Viewegh ad.). Nové nakladatelství ovšem nepokračovalo v organizování literárních akcí, jako byla setkání básníků na hradě Bítově či festival *Poezie bez hranic*.

Mezi nejprogresivnější nakladatele vydávající soudobou českou beletrii se během nultých let vypracovalo brněnské nakladatelství HOST. Do nového milénia vstoupilo se změnou právní subjektivitou a s názvem Host – vydavatelství, s. r. o. Vlastníky společnosti jsou od té doby Tomáš Reichel a Miroslav Balašík, později se stal společníkem Martin Stöhr. Host pokračoval v publikování soudobé české poezie, která stála na samém počátku této vydavatelské značky (J. H. Krchovský, Karel Křepelka, Vít Slíva, Petr Hruška, Martin Stöhr, Bogdan Trojak ad.) a postupně posiloval produkci prozaickou (např. Jan Balabán, Milan Kozelka, Roman Ludva, Jiří Hájíček, Eva Kantůrková, Kateřina Tučková) a vydávání překladových i původních literárněvědných titulů v edicích *Strukturalistická knihovna* a *Teoretická knihovna* (Miroslav Červenka, Jiří Trávníček, Pavel Janáček, Petr A. Bílek, Shlomith Rimmon-Kenanová, Antoine Compagnon, Alberto Manguel, Uri Margolin ad.). Ekonomickou stabilitu si nakladatelství zajistilo rozhodnutím vydávat čtenářsky atraktivní detektivní romány severských autorů (od roku 2008 především Stiega Larssona). Zájem o současnou poezii se nakladatelství pokusilo od roku 2009 stimulovat vydáváním ročenek *Nejlepší české básně*. Současně převzalo vydávání ediční řady kanonických děl národní literatury, České knihovny.

Podobnou strukturu vydávaných publikací si zachovalo také pražské nakladatelství TORST – v jeho případě se ziskovou částí produkce staly fotografické publikace (např. řada obrazových monografií Josefa Sudka). Torst nadále naplňoval záměr vydávat před rokem 1989 proskribované autory (Ivan M. Jirous, Pavel Zajíček, Jáchym Topol, Petr Placák, Ivan Binar, Edgar Dutka), mezi něž postupně vstupovala mladší generace (Jaromír Typlt, Petra Hůlová, Tomáš Zmeškal aj.). Splácení „edičních dluhů“ pokračovalo i po roce 2000 – například edicemi poválečných surrealistů (Vratislav Effenberger, Zbyněk Havlíček) či osobností českého literárního experimentu (Vladimír Burda, Josef Hiršal a Bohumila Grögerová). Stablní součástí edičního plánu zůstaly práce českých literárních vědců (Aleš Haman, Vladimír Papoušek, Mojmir Grygar, Martin C. Putna ad.).

V edičním plánu nakladatelství TRIÁDA, řízeném Robertem Krumphanzlem, se ocitaly čtenářsky náročné prózy (Ivan Matoušek, Vladimír Binar, Pavel Kolmačka ad.) i básnické knihy (Jaromír Zelenka, Čan). Odborné texty z oblasti humanitních věd dostávaly příležitost v edici *Paprsek* (Přemysl Blažíček, Jan Lopatka, Petr Fidelius,

Václav Černý, Terry Eagleton ad.). Triáda se soustavně věnovala vydávání literárně-kritického díla Bedřicha Fučíka a Spisů Josefa Čapka.

Mezi beletrii, odbornou literaturu a náročné ediční projekty dělil svou nakladatelskou aktivitu rovněž podnik Jiřího a Filipa Tomášových – AKROPOLIS. Nad novou beletristickou produkcí však znatelně převažovaly odborně připravené soubory starších textů (např. souborné edice básnických sbírek Jiřího Gruši či Pavla Vernera). Výraznou pozici v produkci nakladatelství měla literární věda (Vladimír Just, Pavel Vašák, Jiří Brabec, Michal Bauer, Vladimír Papoušek ad.). Mimořádným edičním počinem byl projekt Dílo Jaroslava Seiferta (od 2001), Spisy Františka Langera či dílo Egona Bondyho. Značný čtenářský zájem vzbudilo třísvazkové vydání *Korespondence* Jiřího Voskovce s Janem Werichem. Literárněvědné tituly (a v menší míře i beletrii) vydává taktéž NAKLADATELSTVÍ ACADEMIA.

Stabilní pozici mezi českými nakladateli krásné literatury si držela brněnská ATLANTIS, v jejíž edici Poezie vyšly například knihy Petra Kabeše, Ludvíka Kundery, Miloše Doležala či Josefa Mlejnka a která přijala za svůj projekt Spisů Zdeňka Rotrekla. Kromě exkluzivní překladové prózy vydávala aktuální i starší díla českých prozaiků (Ludvík Vaculík, Pavel Švanda, Jana Červenková, Jan Trefulka) a nadále se mohla chlubit rolí výhradního českého nakladatele Milana Kundery.

Vedle bohaté produkce odborné literatury především z oblasti historických věd se vydávání soudobé české beletrie věnovalo nakladatelství PASEKA. Nadále vydávalo čtenářsky úspěšné knihy Petra Šabacha, divadelní hry Ladislava Smoljaka a Zdeňka Svěráka psané pro Divadlo Járy Cimrmana, čtenáři i kritikou vřídlně přijímané prózy a dramata Květy Legátové a u dětského publika ceněné knihy Pavla Šruta. Od roku 1999 v Pasece vycházelo druhé, doplněné vydání spisů Vladimíra Holana.

Vedle překladové i původní odborné historické produkce vydávalo nakladatelství ARGO nadále primárně překladovou beletrii, ale místo v edičním plánu našli i někteří čeští prozaici, jako například Emil Hakl, Miloš Urban, Tereza Brdečková, Martin Fendrych, David Zábranský či autor fantasy románů Pavel Renčín. Okrajově Argo vydávalo též soudobou českou poezii (Tomáš Míka, Ladislav Zedník).

V oblasti beletrie a humanitních věd drželo jádro svého edičního profilu nakladatelství DAUPHIN. Svou relativně exkluzivní produkci i toto nakladatelství začalo vyvažovat tituly s vyšší nadějí na ziskovost (ediční řada *Strictly commercial*). Mezi básnickými tituly se objevilo několik výrazných děl mladších autorů (Vít Janota, Tomáš T. Kůs, skupina *Fantasia*), prozaické produkci dominovala edice Spisy Vladimíra Körnera, v teoreticky zaměřené řadě *Studie* vycházely především překladové tituly, v menší míře práce českých literárních vědců (např. Petr Málek, Jan Wiendl, Václav Vaněk).

Dominantou produkce nakladatelství VĚTRNÉ MLÝNY byla soudobá dramatická tvorba (od roku 2002 edice *RozRazil – Současná česká hra*, v níž ročně vycházelo kolem deseti sešitů, a edice *Dramatické texty*, která vznikla v roce 1996 a v níž vyšly soubory dramát předních autorů, jako jsou Karol Sidon, Arnošt Goldflam, Antonín

Přidal, Lenka Lagronová ad.). Větrné mlýny příležitostně vydávaly i básnické knihy (J. H. Krchovský, Milan Ohnisko, Pavel Petr, Jiří Dynka). Od roku 2005 převzalo toto nakladatelství kulturní revue *RozRazil*. Od roku 2009 se věnuje též filmové produkci a postupně přibralo do svých aktivit i řadu nevydavatelských projektů, například festival Měsíc autorského čtení.

Pro zachování široké nabídky básnických titulů se ukázala jako nezbytný segment knižního trhu malá nakladatelství, jež sbírky básní vydávala bez ohledu na ekonomickou ztrátovost: například CHERM, OPUS a řada nakladatelství vzniklých po roce 2000: DYBBUK (2001), LITERÁRNÍ SALON (2007), PERPLEX (2007), PETR ŠTENGL (2009) ad. V roce 2002 bylo založeno nakladatelství FRA, které si rychle vybuodovalo silnou pozici mezi vydavateli současné české poezie. Kmenovým autorem se stal Petr Borkovec, který s nakladatelstvím spolupracoval jako editor a podílel se na objevování mladých autorů (mj. Viktor Špaček, Jonáš Hájek, Jakub Řehák). V menší míře ve Fra vycházela též česká próza (Petr Měrka, Petr Král, Catherine Ébert-Zeminová). Stejnomená pražská kavárna s pravidelným cyklem autorských čtení se stala jedním z center literárního života.

LITERÁRNÍ CENY

V orientaci ve značně široké nabídce nových knižních titulů mají čtenářům pomáhat literární ceny. V letech 2001–2010 však bylo v České republice uděleno 74 literárních cen (včetně cen z literárních soutěží), vzniklo 28 cen nových, a zanikly pouze dvě.⁸ Z tohoto množství samozřejmě pouze některé ceny měly výraznější vliv na českou literární kulturu. Tento vliv lze „měřit“ jednak odborným renomé dané ceny, jednak schopností zaujmout masová média a propagovat soudobou beletrii před širokým publikem. Tento potenciál měly zejména dvě literární ceny: Státní cena za literaturu a Magnesia Litera.

STÁTNÍ CENA ZA LITERATURU, udělená s přestávkami od roku 1920, byla předávána především za celoživotní dílo, v menším počtu případů za aktuálně vydanou knihu. Během první dekády nového milénia byla cena jen výjimečně udělena autorovi mladšímu šedesáti let (např. Pavel Brycz za román *Patriarchátu dávno zašlá sláva* v roce 2004). Cena tedy fungovala spíše jako příležitost ocenit doyenky české literatury (Ludvík Vaculík, Zdeněk Rotrekl, Milan Kundera ad.) než jako zpráva o kvalitách aktuální literární produkce, která čtenářům pomůže orientovat se v široké knižní nabídce.

Podpořit a popularizovat literární díla z aktuální knižní produkce v několika kategoriích (próza, poezie, překladová kniha, nakladatelský počín apod.) si kladla za cíl

⁸ Sumarizace byla provedena prostřednictvím databáze Literární ceny provozované Ústavem pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. (online: <http://www.ucl.cas.cz/ceny/>). Nárůst počtu literárních cen nicméně není jevem izolovaným a odpovídá dlouhodobému nadnárodnímu trendu, viz např. kniha Jamese F. Englishe *Ekonomie prestiže. Ceny, vyznamenání a oběh kulturních hodnot* (Brno 2011).

MAGNESIA LITERA. Roku 2002 ji začalo udělovat občanské sdružení Litera, založené publicistou Pavlem Mandysem. Projekt této ceny byl od počátku veden marketingovou strategií akciové společnosti Karlovarské minerální vody a v jejím jádru se ocitl samotný ceremoniál předávání cen vysílaný Českou televizí. Trend k neintelektuálnímu, lidově sdělnému pojetí ceny však vyvolával u části spisovatelské veřejnosti odpor – například Petra Hůlová si v roce 2003 nepřišla pro cenu za objev roku z odporu k „televizaci“ a „popinizaci“ literatury.⁹ Přebujelost knižního trhu se promítla i do narůstajícího počtu přihlášených knih – v roce 2009 jich bylo celkově 323, z toho 68 jen v kategorii próza. Debatu o ceně Magnesia Litera v roce 2009 rozvířil zejména článek Miroslava Balaščíka (tou dobou již člena sdružení Litera) *Vzkaz z ghetta, nebo služba čtenářům?*, v němž zpochybnil dosavadní fungování ceny, především s ohledem na kýžený efekt zvyšování prodejnosti oceněných knih, který se nedostavoval v očekávané míře. Problém spatřoval Balaščík zejména ve volbě nominací, které by podle jeho názoru měly směřovat ke kvalitní mainstreamové literatuře, pro niž je tento typ ceny vhodný.¹⁰ Marek Vajchr ve své reakci nařkl Balaščíka ze snahy odepřít právo soutěžit o Magnesii Literu knihám jdoucím proti hlavnímu proudu¹¹ a Vladimír Pistorius zase zpochybnil relevanci Balaščíkem vyzdvihovaného pojmu mainstream a za hlavní problém Magnesie Litery označil složení jejich porot¹² (zástupci Obce spisovatelů a PEN klubu).¹³

Zaměření na uměleckou hodnotu si držela CENA JAROSLAVA SEIFERTA, udílená Nadací Charty 77, v jejíž komisi měli silnou pozici respektovaní literární vědci (Jiří Brabec, Jiří Opelík, Zdeněk Pešat, Pavel Janáček ad.) a renomovaní spisovatelé (Jiří Kolář, Miloslav Topinka, Ivan Wernisch, Karel Šiktanc ad.). Jejimi laureáty se ve sledovaném období stali například Miloslav Topinka, Ivan Martin Jirous, Michal Ajvaz, Jáchym Topol a další. Nadace Charty 77 rovněž v rámci svého hlavního projektu Konto Bariéry udělovala převážně za díla esejistické povahy CENU TOMA STOPPARDA, již finančně dotoval tento britský dramatik českého původu (cenu po roce 2000 získali Jiří Opelík, Martin Hlinský, Václav Jamek, Václav Cílek ad.). V etablování mladých autorů sehrávala pozitivní roli CENA JIŘÍHO ORTENA, kterou původně udělovalo naklada-

⁹ „Spisovatel potřebuje fanfáry“, *Lidové noviny* 16. 4. 2011, s. 28.

¹⁰ Srov. Balaščík, Miroslav: „Vzkaz z ghetta, nebo služba čtenářům? Rozpaky nad cenou Magnesia Litera“, *Host* 2009, č. 2, s. 22–29.

¹¹ Srov. Vajchr, Marek: „Zatím existuje třetí možnost: služba kvalitním knihám. K článku Miroslava Balaščíka v Hostu 2/2009“, *Host* 2009, č. 4, s. 25–26.

¹² Srov. Pistorius, Vladimír: „Odpovědnost vždy zůstane na porotě“, *Host* 2009, č. 6, s. 31–32.

¹³ Prestiž českých literárních cen neposílila ani aféra spojená s udělením Literární ceny Knižního klubu za rok 2009 domnělé vietnamské autorce Lan Pham Thi žijící v Čechách za román *Bílej kůň, žlutý drak*. Ukázalo se, že jde o mystifikaci, a k autorství se přihlásil prozaik Jan Cempírek. Nejen v tomto případě převážila nad kvalitami textu vůle poroty podpořit žádaný trend, v tomto případě multietnicitu soudobé české literatury.

telství Mladá fronta a již v roce 2009 převzal Svaz českých knihkupců a nakladatelů (po roce 2000 se držitelé stali např. Radek Malý, Marie Šťastná, Petra Hůlová, Petra Soukupová či Jan Těsnohlídek). Pro oblast literární a umělecké kritiky byla určena CENA F. X. ŠALDY, získaly ji zejména osobnosti z řad starších literárních kritiků (Jiří Opelík, Jiří Brabec) nebo literární kritik Jan Štolba. Své ceny udílely redakce literárních časopisů (CENA REVOLVER REVUE), spisovatelské organizace (CENA PEN KLUBU za celoživotní dílo, CENA KARLA ČAPKA), nakladatelé (LITERÁRNÍ CENA KNIŽNÍHO KLUBU) a řada dalších institucí.

LITERÁRNÍ PERIODIKA

TVAR vstoupil do nového milénia s novým šéfredaktorem Ondřejem Horákem, který časopis převzal od Lubora Kasala, jenž stál v jeho čele v letech 1993–2000. Záměrem nové redakce bylo zbavit *Tvar* akademické těžkopádnosti, do které časopis částečně upadl na sklonku devadesátých let (zejména praxí otiskovat konferenční příspěvky a podkladové studie pro *Dějiny české literatury 1945–1989*). S touto motivací byla pozměněna struktura časopisu a posílen podíl méně vážných rubrik. Nová podoba časopisu však brzy vyvolala polemické reakce. Svůj kritický postoj k insitnímu humoru, k nízké aktuálnosti obsahu i k nedostatečné redakční přípravě článků vyjádřil Michal Příbáň v článku *O tvaru Tvaru (i o tom uvnitř)*.¹⁴ Obranná reakce přišla nikoli ze strany aktuální, ale bývalé redakce – Božena Správcová hájila minulou i přítomnou podobu *Tvaru* zejména s odkazem na nuzné materiální podmínky, v nichž časopis existuje (nemožnost platit autorské honoráře, úzká redakce).¹⁵ Přesto *Tvar* stále patřil k hlavním platformám literárního života.

Od čísla 7/2005 se stal šéfredaktorem *Tvaru* opět Lubor Kasal, pod jehož vedením se profil časopisu ustálil na kompromisu mezi akademičností a zábavností. Pozornost si získala například polemika (od čísla 11/2005) mezi Pavlem Janouškem a Jiřím Kostečkou o budoucí podobě vyučování češtiny a literatury na středních školách: Janoušek poukázal na nebezpečný plán rozdělit maturitu z češtiny na povinnou část „český jazyk a komunikační výchova“ a část nepovinnou, literární.¹⁶ Kostečka mu oponoval a tvrdil, že je nutno brát ohled na žáky, kteří nedisponují talentem pro vnímání literárních textů.¹⁷ V roce 2008 proběhla diskuse o krizi české literatury, kterou ovšem inicioval stejnojmenný článek Štefana Švece otištěný v týdeníku *A2* (v *Tvaru* tuto diskusi zastupovaly reakce Pavla Janouška, Jakuba Vaníčka ad.). Na sklonku dekády se *Tvar* stal klíčovým médiem proměny literárního diskursu, kterou přinesly diskuse o potřebě obnovy relace mezi literaturou a společenskou a politickou

¹⁴ Příbáň, Michal: „O tvaru *Tvaru* (i o tom uvnitř)“, *Tvar* 2001, č. 13, s. 16.

¹⁵ Správcová, Božena: „O tvaru *Tvaru* ještě jednou“, *Tvar* 2001, č. 15, s. 6–7.

¹⁶ Srov. Janoušek, Pavel: „Antikostečka aneb Didaktické ptydepe“, *Tvar* 2005, č. 11, s. 6.

¹⁷ Srov. Kostečka, Jiří: „Jako koza petrželi“, *Tvar* 2005, č. 14, s. 6.

realitou. Rozsáhlá recenzní rubrika poskytovala široký informační a kritický přehled o aktuální knižní produkci. Jednotlivá čísla *Tvaru* byla doprovázena pravidelnou přílohou *Tvary*, v níž vycházely rozsáhlejší eseje, studie i beletristické texty.

Literární časopis HOST vstoupil do nového milénia v novém formátu. V roce 1999 opustil „sborníkovou“ podobu a přijal podtitul *Měsíčník pro literaturu a čtenáře*. Podstatná změna v profilu časopisu nastala od čísla 4/2001, kdy začala jako příloha uvnitř každého čísla vycházet *Světová literatura* (ujali se jí noví členové redakce Marek Sečkař a Luděk Janda ve spolupráci s poslední šéfredaktorkou stejnojmenné revue Annou Kareninovou). *Host* tak reagoval na stále silněji pocítovaný nedostatek kontaktu českého literárního prostředí se světovým děním.¹⁸ V roce 2004 zrušil *Recenzní přílohu* a místo ní zavedl obsažný recenzní blok v centrální části čísla. „*Máme za to, že především kritikou časopis našeho druhu ožívá. Kritika ve svých různých formách je jeho klíčovou součástí, tím, co mu dává smysl, a proto jí chceme poskytnout co nejdůstojnější místo,*“ zdůvodnil tento krok Marek Sečkař.¹⁹ Počínaje prvním číslem roku 2004 začal *Host* zveřejňovat rubriku Románový zápisník, jejímž výhradním autorem byl Jiří Trávníček. V krátkých glosách postupně formuloval své pojetí takzvaného středoevropského románu a v tomto fragmentárním způsobu psaní pokračoval v ročníku 2006 sloupkem Román. Nesoustavné poznámky. Nejednou svou ochotou ocenit čtenářsky méně náročná díla a naopak tendenci „demystifikovat“ všeobecně uznávané experimentální prózy vyvolal polemické reakce.²⁰ Na principu glos byla v témže ročníku založena rubrika rozhlasové redaktorky Jany Klusákové Knihovnička.

Výraznější proměnu grafické úpravy zažil časopis *Host* počínaje ročníkem 2008, kdy z obálky zmizely fotografické portréty osobností, s nimiž je v daném čísle veden hlavní rozhovor, a na jejich místo začaly být umísťovány výtvarné koláže Miroslava Huptycha. Koncepce časopisu se posunula směrem k tematické uzavřenosti textových bloků. K zásadní změně vzhledu i struktury časopisu došlo až s ročníkem 2009: větší důraz byl položen na zveřejňování drobných aktuálních zpráv z literárního života (rubrika Z-kraje), tematickou vyhraněnost jednotlivých čísel měla nově zajišťovat rubrika K věci, kde byly tištěny stati nesoucí zvolené téma čísla. O rubriku Čtenářský deník byla posílena příloha *Světová literatura*, věnovaná zprávám o knižních titulech, které zatím nevyšly v českém překladu. Jako vstřícný krok vůči čtenářům byla prezentována změna v recenzní rubrice, kterou bylo grafické znázornění recenzentova hodnotícího postoje pomocí různého počtu písmen „h“ otištěných v záhlaví

¹⁸ Podle slov šéfredaktora Miroslava Balaštica bylo záměrem nové přílohy „vytvořit další rovinu, z níž by bylo možné už nejen informovat o tom, co je zajímavého ve světové literatuře, ale také, jak se z této perspektivy jeví domácí literární tvorba“. Balaštitík, Miroslav: „Editorial“, *Host* 2001, č. 5, s. 3.

¹⁹ Sečkař, Marek: „Editorial“, *Host* 2004, č. 1, s. 3.

²⁰ Např. Král, Petr: „K názorům Jiřího Trávníčka“, *Tvar* 2009, č. 1, s. 3.

recenze, tedy praxe běžná spíše v denících a mainstreamových časopisech. V letech 2006–2009 vycházela didakticky zaměřená samostatná dvouměsíční příloha *HOST DO ŠKOLY*, do níž přispívali zejména autoři z okruhu pražské Filozofické fakulty.

Nultou dekadou uzavřel časopis *Host* ročníkem, v němž byly postupně formou literárněhistorických studií popsány a rekapitulovány hlavní aspekty literatury devadesátých let (postmoderna, literární časopisy, manifesty, knižní trh ad.) a formou ankety Zlatá devadesátá se o retrospektivu pokoušeli sami spisovatelé (Svatava Antošová, Petr Maděra, Patrik Linhart ad.). V posledním čísle ročníku pak téma uzavřel Jiří Trávníček statí *Ve studených vodách svobody*, kde shrnul dění v české literatuře od roku 1989 až po rok 2009. Za podstatné rysy života české literatury po roce 2000 přitom označil prudký nárůst produkce knih, což způsobilo jak dezorientaci čtenářů na knižním trhu, tak velký tlak na nakladatele, kteří musí hledat strategie, jak obstát v situaci, kdy jsou knihkupectví přeplněna novými tituly.²¹

V ustálené podobě a s neměnnými hodnotovými postoji překročila rok 2000 *REVOLVER REVUE*. Do roku 2004 vycházela paralelně s *Revolver Revue* také její *KRITICKÁ PŘÍLOHA*,²² přinášející na rozdíl od samotného časopisu, který dával prostor především původním a překladovým beletristickým textům a esejům, kritické studie a recenze, rozhovory, dokumenty a *Couleur* určený pro glosy a komentáře. Zánik *Kritické Přílohy* vyvolal potřebu zasáhnout i do struktury rubrik samotné revue. Novou náplň získal především *Couleur*, který dosud byl zaměřen monograficky k jedné osobnosti výtvarného umění či literatury. Od roku 2005 se obsahem *Couleuru* staly kritiky, recenze, úvahy, referáty a glosy a *Revolver Revue* začala vycházet v rozšířené podobě jako čtvrtletník. Redakce časopisu začala vydávat knižní publikace v Edici RR (např. soubor kritik Michaela Špirita *Počátky potíží* nebo kniha Zbyňka Hejdy *Sny*), pořádat Večery *Revolver Revue* a nadále udělovala Cenu *Revolver Revue*.

Revue SOUVISLOSTI, vedená Martinem Valáškem, nadále sledovala svou koncepci stavby čísel kolem jednoho dominantního tématu. Tiskla původní i překladové studie, rozsáhlejší kritické reflexe, beletrii a recenze umělecké a odborné literatury (Jiří Zizler, Petr Boháč ad.). Dílčí změnou časopis prošel v roce 2002, když se původní podtitul *Revue pro křesťanství a kulturu* proměnil na sekulární *Revue pro literaturu a kulturu*. Grafickou podobu a strukturu rubrik revue ovšem změnila až v roce 2004: byl oslaben sborníkový ráz časopisu, který *Souvislosti* získaly důsledným lpěním na tematické ucelenosti čísel, a větší aktuálnost a časovost získal zveřejňováním rozhovorů a anket (např. anketa k tématu *Rádiová umění* v čísle 1/2009). V letech 2004–2009 na stánkách *Souvislostí* Martin C. Putna opět tiskl svůj *Zápisník*.

²¹ Trávníček, Jiří: „Ve studených vodách svobody“, *Host* 2010, č. 10, s. 33–38.

²² Už v roce 2001 zanikl *Kritický sborník*, který byl rovněž publikační platformou pro náročnou literární kritiku a filozofickou esejistiku.

Současná poezie zůstala hlavním tématem časopisu *Psí víno*. V roce 2007 došlo ke změně na postu šéfredaktora: Jaroslava Kovandu, který roku 1997 *Psí víno* založil, vystřídal Petr Štengl, což s sebou přineslo nejen změnu koncepce, ale i přestěhování redakce ze Zlína do Prahy. Pod Štenglovým vedením jednak zesílil intermediální aspekt časopisu (kontakt slovesného a výtvarného umění), jednak došlo k programové profilaci časopisu směrem k poezii experimentu, komunikativnosti a kritičnosti. Na zadní obálce časopisu byl tištěn krátký programní text, který předznamenal nadcházející diskuse o angažované poezii: „*Jsou nám blízké texty, které nutí hledat, texty, jež kladou otázky, co je poezie, jak, proč a s kým. Texty, které nejsou ověřené. Texty, které nejsou úzkostlivě kultivované a jejich nezřízená kultivovanost se naopak nebojí nastavit hranu. Texty autorů, kteří nepiší esteticky lhostejně. Kteří žijí a nepiší pro samo básnictví a jeho pochybný status z dob romantického génia, symbolistického proroka a modernistického autisty. Texty, které nechtějí pouze žvatlat a nebojí se zřetelně vyslovovat.*“²³ Vůle k proměně českého básnického diskursu byla silně přítomna také v provokativních příspěvcích Milana Kozelky²⁴ a v textech mladých básníků, kteří se posléze stali členy redakce (Jan Těsnohlídek ml., Ondřej Buddeus). Časopis nadále tiskl především současnou českou poezii, překlady básnických textů, texty slovenské, krátké prózy a recenze. Pravidlem se za Štenglova vedení stalo vydávání samostatných básnických sbírek jako příloh k číslům časopisu (např. sbírky Jana J. Nováka, Petra Prokúpk, Antonína Mareše, Jana Těsnohlídka ml.).

Rok 2001 znamenal také přesun redakce časopisu *WELES* ze severomoravského Třince (resp. Vendryně) do Brna. Podstatnější změna ovšem nastala s rokem 2004, kdy vedení redakce po Vojtěchu Kučerovi převzal Miroslav Chocholatý. *Weles* získal nový formát, profesionálně zhotovenou grafiku a opustil původní odlehčenou amatérskou stylizaci. Pod Chocholatého vedením se *Weles* proměnil v ambiciózní literární revue, která sice stále měla blíže k autorům (především básníkům) moravským než českým, ale zřetelně začala usilovat o nadregionální dosah. Akcentem na literární kritiku a studie o současné literatuře (Iva Málková, Miroslav Chocholatý, Marta Ljubková ad.) získal *Weles* poněkud akademičtější charakter, kromě poezie se na jeho stránkách postupně začala prosazovat i próza. V roce 2008 převzal post šéfredaktora Ondřej Slabý. Charakter časopisu zůstal zachován, větší akcent byl položen na tematickou sevřenost čísel (exilová literatura, literární Brno, východní inspirace a další tematická čísla).

Nadále vycházela ročně dvě čísla surrealistické revue *ANALOGON*, jež si držela svou ideovou orientaci i strukturu určovanou tematickým zaměřením čísel (např. Nonsens,

²³ „(1 x ANO) + (21 X NE) = x“, *Psí víno* 2010, č. 51, 3. strana obálky.

²⁴ Např. Kozelka, Milan: „Královské desatero. Pro pokračující začátečníky a začínající pokročilé“, *Psí víno* 2008, č. 45, s. 2-3.

absurdita – blbost, banalita; Film a imaginace & Černá a bílá jezera; Fetišismus; Mezi avantgardou a postmodernou...? ad.). Kontakt s aktuálním literárním děním udržoval časopis prostřednictvím nové rubriky Časovosti. Redakce vydávala knižní publikace v Edici Analogonu (Alena Nádvorníková, Jan Gabriel, Jan Kohout ad.). Nová čísla revue byla představována na *Večerech Analogonu*, které se nejprve konaly v Dejvicském divadle a od roku 2002 v Divadle Komedie: večery měly podobu komponovaných pořadů složených z divadelních skečů, scénického čtení a filmových projekcí.

Revue LABYRINT setrvala u tematických čísel s dílčím podílem literatury (dále výtvarné umění, film a divadlo). Zpočátku revue obsahovala rubriku literárních recenzí a *Praktickou přílohu*, kde byly tištěny přehledy vydaných knih řazené po nakladatelstvích. V roce 2005 v literární části začínají výrazně dominovat překlady světové literatury, původní česká beletrie je nově řazena do rubriky Česká literatura a další texty a zcela zaniká samostatná rubrika literárních recenzí.

V roce 2003 obnovil Jaroslav Erik Frič vydávání časopisu Box, který v jeho vydavatelství Vetus via vycházel v letech 1992–1998. Specifikou časopisu byla pravidelná hudební příloha (CD). Duchovní orientace časopisu byla zachována a hned v prvním čísle obnoveného *Boxu* dostala značný rozsah anketa Co je spirituální literatura? *Box* ovšem nezůstal stranou dobových témat, o čemž svědčí anketa O národě, svědomí a „svědomí národa“ (číslo 5/2005), jež korespondovala se soudobým vzestupem diskusí o společenské roli literatury a spisovatelů. Vyšla ovšem pouze čtyři čísla a v roce 2006 vydávání *Boxu* opět ustalo.

Revue PANDORA vycházela v letech 1998–2005 jako časopis vydávaný studenty katedry bohemistiky Pedagogické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně. Počínaje rokem 2006 se ovšem *Pandora* změnila v reprezentativní revue s profesionální grafickou úpravou a s beletristicko-odborným obsahem určeným tematickými čísly reflektujícími aktuální trendy v humanitních vědách (Hra; Experiment; Vyprávění; Filmová adaptace; Paměť ad.). Vedle šéfredaktorky Kateřiny Toškové se členy redakce stali literární vědci Jiří Koten a Jan Tlustý, básníci Radek Fridrich a Olga Stehlíková a prozaik Martin Fibiger. Časopis zcela neopustil svou severočeskou situovanost, ale zároveň získal celostátní dosah.

LITERÁRNÍ NOVINY, obnovené na počátku devadesátých let a vědomě navazující na literaturu šedesátých let, byly širokou českou veřejností zpočátku vnímány jako klíčové literární médium, shromažďující množství výrazných autorských osobností. Po celá nultá léta nového milénia se však zmítaly v nejistotách a procházely výraznou názorovou proměnou. Rok 2000 překročily s Jakubem Patočkou na postu šéfredaktora, pod jehož vedením ztratily své literární zaměření a staly se především publikační platformou politických komentátorů. Po přechodu vydavatelských práv na společnost Litmedia (od čísla 21/2009) opustila list většina redaktorů bývalé Patočkovy redakce, která se neztotožnila s plánovanými změnami v koncepci listu a také odmítala spolupracovat s lidmi v minulosti údajně spojenými s komunistickými

tajnými službami.²⁵ Díky nové redakci získali představitelé normalizační literatury sedmdesátých a osmdesátých let (vedle *Divokého vína* a *Obrysu-Kmene*) další publikační příležitost. V případě *Literárních novin* (především těch, které vedl Jakub Patočka) tak šlo o první výrazný průnik literární a politické kultury po listopadu 1989, ještě spíše o jejich konflikt. Ukázalo se, že stranické pojetí politiky je pro většinu literární obce nepřijatelné, respektive není podobou politické aktivity, která by mohla být slučitelná s aktivitou literární a uměleckou. Relace mezi literaturou a politikou stála v tento okamžik stále ještě na konfliktním bodu „buď – anebo“.

O sebevědomý pohled kulturního časopisu na společenská a politická témata specificky literární a uměleckou optikou se pokusil nový týdeník A2, který vznikl v roce 2005 (šéfredaktorkou byla Libuše Bělunková). Jeho redakci zpočátku tvořili bývalí redaktori *Literárních novin*,²⁶ kteří je opustili kvůli nesouhlasu se způsobem Patočkova vedení listu. V koncepci nového týdeníku hrála důležitou roli politika, ale na rozdíl od jejího stranického chápání, které bylo blízké *Literárním novinám*, část redakce A2 preferovala spíše pojetí aktivistické či anarchistické (tematizace boje o veřejný prostor, squattingu apod.). Po letech programového rozpojování diskurzu umění a politiky přišla A2 s plánem sledovat soudobou politiku optikou kultury a umění. Nonkonformní image časopisu byla podporována reklamními slogany typu „Jediný časopis pro pankáče i akademiky“. Týdenní periodicitu se podařilo udržet do konce roku 2008, od roku 2009 vychází A2 jako čtrnáctideník. Redakce spolupracovala s autorským okruhem, který byl do té doby spojen především s *Literárními novinami* (Marie Langerová, Karel Hvizďala, Jiří Zizler, Michala Lysoňková, Miloš Doležal, Marta Ljubková, Jiří Pechar, František Knopp, Lenka Jungmannová ad.). Recenzní rubrika byla koncipována jako sada minirecenzí o rozsahu jednoho odstavce, zevrubnou recenzi získala v čísle mnohdy pouze jedna beletristická kniha (rubrika Recenze týdne). Jednotlivá čísla byla budována kolem osy tvořené hlavním tématem, jímž se však literatura stávala velmi zřídka.²⁷ Od roku 2008 se literatura objevovala mezi vůdčími tématy časopisu poněkud častěji. A2 – na rozdíl například od *Tvaru* – věnovala více pozornosti

²⁵ „Nezávislé noviny nelze vydávat z peněz a pod vedením lidí s pochybnou minulostí – než to, volí redakce hromadný odchod. Aby pak jednou nemusela tvrdit jako redakční agenti: taková už byla doba, vy jste to nezažili.“ Stropnický, Matěj: „Literárních novin se chopili pánové bohatí i na estébáckou minulost“, *iDnes.cz*, online: http://zpravy.idnes.cz/literarnich-novin-se-chopili-panove-bohati-i-na-estebackou-minulost-115/kavarna.aspx?c=A090521_124339_kavarna_bos [přístup 4. 12. 2013]

²⁶ Libuše Bělunková, Jiří Cieslar, Filip Pospíšil, Jiří Růžička, Lukáš Rychetský, Aleš Stuchlý, Jan Machonin a editorka Věra Becková. Do nového týdeníku dokonce přešla i technická část redakce (grafik, sazeč, sekretářka).

²⁷ Mad'arská literatura, 3/2006; Ezra Pound / Philip Roth, 9/2006; weblogy, 15/2006; L. F. Céline, 35/2006; Zadie Smithová, 44/2006; Malý český nakladatel, 6/2007; Literatura socrealismu 22/2007; Witold Gombrowicz, 42/2007; Myšlení o literatuře, 48/2007; Migrační literatura 50/2007; Finská literatura 2/2008; Konstantin Biebl 1951, 6/2008.

mezinárodním přesahům literárního života. Současná česká literatura a její kritická recepcce se na stránkách A2 ocitla v těsném kontaktu s referáty o progresivních trendech ve výtvarném umění, hudbě a dalších odvětvích kultury a umění a dostala se také do konfrontace s aktualitami z jiných evropských literatur.

Periodikem, jež nacházelo odezvu víceméně pouze v uzavřeném okruhu svých příznivců, byly HALÓ NOVINY, vydávané Komunistickou stranou Čech a Moravy. V jejich rámci vychází příloha OBRYS-KMEN, do níž přispívali zejména někdejší normalizační literáti a kritici (Karel Sýs, Michal Černík, Milan Blahynka, Štěpán Vlašín ad.) a v menší míře i autoři mladší (např. Pavel J. Hejátko). *Obrys-Kmen* měl navíc svou vlastní internetovou přílohu *Dlaň*, zveřejňující původní beletrii ideově spřízněných autorů. Okruh *Obrysu-Kmene* však setrval na okraji soudobé literární kultury, mnohdy značně vyhocené a jednostranné soudy nad soudobým fungováním českého literárního života zůstávaly bez jakékoli odezvy.

Beletrii se věnovaly také literární přílohy celostátních novin. Deník PRÁVO v pravidelné čtvrtední příloze SALON o rozsahu jednoho novinového dvoulistu přinášel texty beletristů (pravidelné sloupky Pavla Šruta, příspěvky Jaroslava Rudiše, rubrika Literatur@ Jakuba Šofara glosující webové stránky s literárním obsahem, ukázky ze vznikajících básnických a prozaických knih – např. Eva Kantůrková, Pavel Rajchman ad.) a levicových, ale demokraticky smýšlejících intelektuálů (Jan Keller, Václav Bělohradský, Jiří Pehe). Od roku 2009 se ovšem *Salon* zredukoval na tři novinové strany, čtvrtá strana dvoulistu byla nově obsazena rubrikou Umění, výrazně tak ubylo místa pro beletristické příspěvky. Od srpna 2010 začala vycházet literární příloha časopisu RESPEKT, která byla naopak zaměřena výhradně na texty beletristické.

Salon byl jedinou čistě literární přílohou velkých českých deníků, literatura však získávala příležitostně prostor také v sobotní příloze *Mladé fronty Dnes* VÍKEND, která obsahovala oddíly Scéna a Kavárna, věnované kulturním tématům. Víkendová příloha *Lidových novin* ORIENTACE bývala zčásti rovněž věnována literatuře, její články – ve srovnání s jinými deníky – byly rozsáhlejší a většinou i konciznější. Značnou pozornost si získala tradiční anketa Kniha roku, v níž vybrané osobnosti kulturního života oceňovaly a komentovaly nejzdařilejší literární díla. HOSPODÁŘSKÉ NOVINY neměly samostatnou kulturní přílohu, ale v pátečním vydání byla kulturní rubrika rozšířena o jednu stranu, která byla obsazována nejčastěji rozsáhlejší knižní recenzí. Otázku, nakolik pomáhají kulturní rubriky českých deníků v orientaci na přehlcleném knižním trhu, si položil Jan Němec v článku *Literatura v novinách. Jak čtyři hlavní deníky píší o literatuře?: „Přinejmenším posledních deset let jsou patrné dva trendy: ústup literatury z novin a ústup novin ze slávy.“*²⁸

²⁸ Němec, Jan: „Literatura v novinách. Jak čtyři hlavní deníky píší o literatuře“, *Host* 2010, č. 3, s. 36.

MEDIÁLNÍ ZMĚNA

Role internetu²⁹ při formování soudobé literární kultury sílila pozvolna – a právě až s počátkem nového milénia dosáhla takové intenzity, že si ho nemohla nevyšimnout také vůdčí literární periodika. V roce 2001 proběhlo na stránkách literárních časopisů hned několik anket, v nichž byli spisovatelé dotazováni na svůj vztah k internetu a na perspektivy tohoto média pro soudobou literaturu. Ze zmíněných anket ovšem vyplývá, že pro většinu oslovených spisovatelů byl i v roce 2001 velkou neznámou.³⁰ Rozpětí soudobé literární recepce internetu od skepse a obav o knihy a čtení až k nadšenému vizionářství budoucí, nové podoby literárního světa je dobře patrné na tematickém bloku Literatura a internet, který byl otištěn v časopisu *Host* (číslo 3/2001). Po úvodním článku Petra Minaříka *Konec literatury v on-line přenosu?* plném zklamání nad nivelizací literárních hodnot na internetu následuje naopak nadšenecké pojednání Miroslava Vejlupek *Zkušenosti a vyhlídky české internetové literatury*. Blok završuje anketa, v níž byli na své publikační a čtenářské zkušenosti na internetu dotázáni soudobí spisovatelé – většinou ti, kteří o literární možnosti internetu již dříve projevíli zájem (Stradický, Šanda, Trojak, Zapletal ad.).

LITERÁRNÍ SERVERY A GENERACE Y

Na počátku tisíciletí se ankety vesměs minuly s hlavními nositeli mediální změny, s nejmladší generací autorů, kteří dosud nepublikovali jinde než na internetu. V českém prostředí se rozvinul fenomén literárních serverů, tedy webových aplikací, které umožňují komukoli bez výraznějšího omezení publikovat své literární pokusy. Primárně slouží pro prezentaci amatérské literární tvorby. Mezi nejstarší a nejužívanější literární servery patří PÍSMÁK, který funguje od roku 1997, v roce 1999 vstoupil do literárního prostoru server TOTEM, v následujících letech se objevila ještě řada dalších serverů, například LITERRA, LITER.CZ, BLUE WORLD či EPIKA. Vzestup zájmu

²⁹ Československo bylo k internetu připojeno v roce 1992, běžnou součástí životní praxe – včetně života literatury – se stává zhruba o deset let později. Kořeny českého literárního internetu spadají do let 1995–1997, na sklonku devadesátých let byl ovšem v literárním prostředí vnímán jako doména blouznivců, snilků či provokatérů. Dokládá to nechápavá, nebo spíše mizivá recepce neoavantgardních internetových aktivit Petra Odilla Stradického ze Strdic či mezinárodní konference *Softmoderne – Literatur im Netz*, která proběhla v pražském Goethe-Institutu v roce 1998, ovšem česká literární periodika si jí vůbec nepovšímla.

³⁰ Na otázku *Literárních novin* „Jaký máte vztah k žánru internetové literatury?“ odpověděla tehdy Daniela Hodrová slovy: „Internetovou literaturu neznám, ne že bych se tomu vyhýbala, ale nemám doma internet a ani ho neplánuji.“ Poněkud snazší byla tato otázka pouze pro Ondřeje Neffa, nadšeného propagátora internetu a vydavatele elektronického časopisu *Neviditelný pes*: „Místo čehosi technicky chladného jsem objevil intimní lidský prostor. [...] Objevuji zde souvislý proud jakéhosi anonymního lidového vypravěčství.“ „Dvě otázky“. Přispěli Daniela Hodrová, Jiří Stránský, Marek Vajchr, Ondřej Neff, Ivan O. Štampach, Joachim Dvořák, Zdenko Pavelka, *Literární noviny* 2001, č. 39, s. 10.

o literární servery lze dokumentovat vývojem návštěvnosti webu Písmák, jež od roku 2000, kdy ho denně navštívilo 400 uživatelů, strmě stoupala až na 2800 návštěvníků denně v roce 2011.

Nahlíženo z hlediska převažující literární kvality byly tyto publikační a komunikační platformy marginálním jevem. Specifikem literárních serverů přitom je, že se zcela vymykají literárněkritické reflexi v tradičním slova smyslu a literární činnost otevřeně prezentují jako „masovou“ volnočasovou aktivitu. V průběhu několika málo let se ovšem literární fóra stala základním prostředím, jehož prostřednictvím nejmladší literární generace vstupuje do literární komunikace. Mezi debutanty přicházejícími z internetových fór jsou držitelé prestižních literárních ocenění, jejich knihy fungují zcela samozřejmě v oběhu tištěné literatury a jsou oceňovány respektovanými recenzenty (např. Jonáš Hájek či Jan Těsnohlídek ml.). Po spuštění české varianty sociální sítě Facebook v roce 2008 se význam literárních serverů pro literární komunikaci relativizoval. Přestaly být vnímány jako jediný a typický příklad využití demokratického publikačního prostoru a staly se jednou z řady komunikačních forem (nezřídka jsou autoři aktivní paralelně na literárních serverech, Facebooku, píší vlastní blog, přispívají do internetových časopisů apod.).

V letech 2008–2009 získali provozovatelé a přispěvatelé literárních serverů relativně vysoké sebevědomí a začali zejména poezii publikovanou na literárních serverech prezentovat jako součást soudobé literatury rovnocennou s tiskem vydávanými texty, nebo naopak jako unikátní a novátorský typ literatury. Pozice literárních serverů v soudobé literární kultuře se vyjasňovala také prostřednictvím polemik. Polemické reakce vyvolal článek Karla Pioreckého *Kde začíná současnost*, v němž autor analyzoval specifickou komunikační praxi literárních serverů a její přesahy do tištěných literárních médií.³¹ Básník Jonáš Hájek (a v podobném duchu i jiní) ve své polemické reakci vyjádřil názor, že literární servery nejsou vlastně ničím výrazně nové a že se neliší od tištěných periodik a knih obvyklým poměrem kvalitních a nekvalitních příspěvků: „*Jediné skutečné novum je ona ,radikální demokratizace autorství‘, kterou lze chápat i pozitivně (aspoň se dočasně odloží hra na elitářství).*“³²

INTERNETOVÉ ČASOPISY

S rokem 2000 vstoupilo do českého literárního života hned několik nových periodik,³³ která neusilovala o tištěnou podobu a přijala digitální médium jako plnohodnotný způsob existence. DOBRÁ ADRESA (od roku 2000) vycházela ve formátu PDF

³¹ Piorecký, Karel: „Kde začíná současnost? O současné české poezii“, *Tvar* 2008, č. 20, s. 6.

³² Hájek, Jonáš: „Nakažení?“, *Tvar* 2008, č. 21, s. 3.

³³ Nejstarší český internetový literární časopis *Texty* ovšem vychází už od roku 1995.

a každé číslo připravila, jako by šlo o podklad pro tištěný časopis (jehož výroba by byla značně finančně nákladná). *Dobrá adresa* se stala ekvivalentem tištěných literárních periodik i personálním obsazením redakce, v níž se vystřídaly osobnosti známé z etablovaných tištěných časopisů (Radim Kopáč, Vladimír Novotný, Kateřina Rudčenková, Jakub Šofar ad.). Technologickou strukturu webové stránky naopak přijal za svou časopis *ILITERATURA.CZ* (od roku 2000). Časopis rezignoval na tradiční princip periodicity a je aktualizován průběžně, hlavní prostor má recenzní rubrika. Na rozdíl od většiny českých literárních časopisů *iLiteratura.cz* začala sledovat soudobou literaturu v širokém záběru jazykových oblastí včetně těch marginálních (např. bosenská, perská či islandská literatura) a přinášet recenze i na knihy dosud v českém překladu nevydané. Tradiční strukturu literárního časopisu ve své koncepci již zcela potlačil PORTÁL ČESKÉ LITERATURY, který roku 2004 začalo na internetu provozovat Ministerstvo kultury ČR. Jeho primárním úkolem se stalo průběžné informování o literárním dění v České republice s důrazem na propagaci české literatury v zahraničí. Zprvu se však na tomto webu mísily texty věcně informující o knižních novinkách a literárních akcích se značně hodnotově vyhocenými recenzemi. Toto hybridní zaměření skončilo v březnu 2009 s odchodem Radima Kopáče z pozice šéfredaktora a přesunem *Portálu české literatury* pod správu Literární sekce Institutu umění – Divadelního ústavu.

Vedle těchto profesionálně koncipovaných a redigovaných časopisů působila na české literární scéně po roce 2000 celá řada časopiseckých titulů vzniklých z amatérského nadšení a vstupujících do literárního života s mnohem nižšími ambicemi. Jejich historie je mnohdy velmi krátká: v letech 1998–2007 vycházel *Magazín o literatuře, poezii, názorech a o lidech* TRAMVAJ NAČERNO, který představoval jakýsi hybridní úvar na pomezí amatérského literárního serveru (publikačního prostoru otevřeného všem) a profesionálního časopisu (časopisu bylo přiděleno ISSN); mezi lety 2001 a 2009 nepravidelně vycházel OBŠŤASTNÍK, v letech 2001 až 2005 POETIKON – oba kombinovaly aktuální (převážně amatérskou) tvorbu s texty literárních klasiků (František Gellner, Jaroslav Seifert ad.); od roku 2004 vychází čtvrtletně *Literární almanach on-line* WAGON, jehož záměrem je sblížovat autory začínající a zkušené (z nich ve *Wagonu* publikovali například Jaromír Typlt, Petr Hruška, Kateřina Rudčenková ad.).

Osud internetového periodika však čekal i některé časopisy, které dosud vycházely tiskem, ale z ekonomických důvodů přešly do digitální podoby. Od roku 2001 vychází pouze na webu *Patafyzický občasník* CLINAMEN, který se ovšem po čtyřech letech vrátil zpět do tištěné podoby. Byl to případ i olomoucké revue ALUZE, která do internetové podoby přešla v roce 2007. Nadále si však zachovala svůj profil, tvořený zejména překladovými i původními literárněteoretickými statěmi a progresivními beletristickými texty. Kompletní čísla časopisu začala být počínaje zmíněným ročníkem poskytována čtenářům zdarma. Šéfredaktoru

Jiřímu Hrabalovi se podařilo udržet vysoký standard redakční přípravy časopisu i v digitální verzi a přitom neztratit autorský okruh významnou měrou tvořený literárními vědci působícími na českých a moravských akademických pracovištích (Milan Exner, Michal Bauer, Erik Gilk, Karel Komárek, Petr Holman, Tomáš Kubíček, Petr Kořátko ad.).

Možnosti relativně snadno a levně vydávat literární časopis na internetu využili ovšem někteří vydavatelé také k návratu starých, již řadu let nevycházejících časopiseckých titulů. Ludvík Hess v roce 2002 obnovil časopis *DIVOKÉ VÍNO*, který v tištěné podobě vycházel mezi lety 1964–1972. Vytvořil tak publikační příležitost jak pro nezavedené mladé autory, tak pro autory známé svou aktivitou v době normalizace (Karel Sýs, Jiří Žáček, Jaroslav Holoubek, Petr Cincibuch ad.). V témže roce se básník Bogdan Trojak pokusil v internetové podobě obnovit časopis *LUMÍR*, projekt ovšem skončil necelý rok poté. Časopis byl doplňován průběžně a během své krátké existence stačil přinést zejména několik kvalitně redakčně zpracovaných rozhovorů s osobnostmi české poezie (Egon Bondy, Ludvík Kundera, Petr Odillo Stradický ze Strdic ad.). Poměrně krátkou existenci měla také *POSTMODERNÍ REVUE*, kterou na internetu v letech 2003–2005 vydávali Lubor Kasal a Božena Správcová, bývalí redaktori časopisu *Tvar*.

TVŮRČÍ A MARKETINGOVÉ VYUŽITÍ WEBU

Sbližování autorské a čtenářské pozice, k němuž interaktivní médium nevyhnutelně vedlo, přineslo i pokusy o tvůrčí využití internetu, které byly někdy až bombasticky prezentovány jako zásadní literární inovace. V devadesátých letech se s možnostmi internetu experimentovalo v rámci umělecky ambiciózních projektů (hypertextový román *Město* Markéty Baňkové či *HyperHomer* Petra Odilla Stradického ze Strdic), nultá léta nového tisíciletí přenesla princip kooperace autora a čtenářů i do oblasti literatury usilující o široký ohlas čtenářského publika. Michal Viewegh v projektu *Blogový román* (na www.idnes.cz od srpna do prosince 2009) vyzval čtenáře, aby společně s ním psali román na pokračování. Internet tak vnesl do literární komunikace posun pozic autora a čtenáře. Digitální médium bylo v tomto případě dokonale marketingově využito ve prospěch komerčního autora, sponzora soutěže i zpravodajského webu.

Nejčastějším způsobem interakce s novým médiem v nultých letech zůstávalo právě propagační a marketingové využití internetu. Nárůst osobních webů a blogů prezentujících literární aktivity českých spisovatelů byl markantní. Charakteristické přitom je, že se díky těmto novým komunikačním příležitostem spisovatelé částečně emancipovali z absolutního vlivu nakladatelů a vydavatelů a začali se čtenáři komunikovat také samostatně. Osobní weby či blogy tak otevřely publikační prostor, který by v tištěných médiích nemohl být autorům z důvodů rozsahových i technologických poskytnut.

LITERÁRNÍ KRITIKA

V nultých letech nového tisíciletí byla hojně kritizována úroveň české literární kritiky. Propírána byla mimo jiné také pro bující praxi „recyklování“ nakladatelských reklamních anotací, které se v některých případech objevovaly jen v lehce pozměněné podobě v recenzních rubrikách českých periodik: „*Na fakt, že se v denících tisknou prodloužené anotace dodané nakladatelstvím, jsme si už dávno zvykli. Ostatně nic jiného ani není možné čekat: masová média jsou z podstaty orientována na široké publikum, které si přeje být utvrzováno ve svém nikterak kritickém hodnotícím měřítku,*“³⁴ konstatoval Jiří T. Král. Jako zásadní problém soudobé literární kritiky byla pocítována především její personální krize. Pouze menšinu plochy recenzních rubrik zaplňovaly texty literárních kritiků, kteří si v předchozích obdobích stačili získat respekt a odborné renomé. Vliv na tento stav měla také nestabilní ekonomická situace literárních časopisů, které buď neplatily honoráře vůbec, nebo pouze v symbolické výši.

Ještě na sklonku devadesátých let se uzavřela literárněkritická i životní dráha JOSEFA VOHRYZKA (1926–1998). V roce 2006 bilancoval svou literárněkritickou činnost MICHAEL ŠPIRIT (* 1965) v knižním souboru *Počátky potíží*. V mnohem menší míře oproti předchozí dekádě publikoval literární kritiku také někdejší hybatel diskusí a polemik MARTIN C. PUTNA (* 1968). Odmlčel se PETR CEKOTA (* 1975), v předchozí dekádě hojně publikující katolicky orientovaný mladý kritik. Na rozdíl od devadesátých let literárněkritické články téměř nevydával JAN LUKEŠ (* 1950), věnující se televiznímu literárnímu magazínu 333. Na roli moderátora rozhlasového pořadu *Kritický klub* omezil svou literárněkritickou činnost PAVEL JANÁČEK (* 1968). Střední generaci literárních kritiků oslabil rovněž odklon PETRA A. BÍLKA (* 1962) od pravidelného recenzování básnických a prozaických knih.

Z nejstarší generace literárních kritiků, kteří si své jméno vybuodovali už v šedesátých letech, u pravidelné recenzní práce naopak setrval MILAN JUNGSMANN (1922–2012), jenž na stránkách *Nových knih*, *Literárních novin*, *Mostů* či *Tvaru* sledoval zejména soudobou českou prózu. S vysokou frekvencí přispíval do recenzních rubrik časopisů i deníků ALEŠ HAMAN (* 1932), který hodnotil zejména českou prózu a také české i překladačské literárněvědné publikace (výbor z jeho literárních kritik psaných po roce 1990 vyšel v roce 2001 pod názvem *Prozaické surfování*). Prózu rovněž systematicky hodnotil (především na stránkách *Respektu* a *Týdeníku Rozhlas*) VLADIMÍR KARFÍK (* 1931). V pravidelné rubrice *Katolického týdeníku* *Kniha*, kterou byste neměli přehlédnout recenzoval JAROSLAV MED (* 1932) především spirituálně zaměřenou beletristickou produkci.

V týdenících a denících se literární kritice soustavně věnovali zejména JIŘÍ PEŇÁS (* 1966, nejprve *Týden*, posléze *Lidové noviny*), který v roce 2002 vydal knižní výbor

³⁴ Král, Jiří T.: „Kopání do mrtvol. Česká literární kritika L. P. 2008“, A2 2008, č. 13, s. 8.

ze své literární publicistiky *Deset procent naděje*, a JOSEF CHUCHMA (* 1959, *Mladá fronta Dnes*). K hojně publikujícím kritikům střední generace patřil PAVEL JANOUŠEK (* 1956), který zejména v pravidelné rubrice *Tvaru* či v časopisu *Host* (ať už pod vlastním jménem, pseudonymem Alois Burda či jako Eliška F. Juříková) mapoval soudobou českou prózu. Od hravého a s principem mystifikace pracujícího způsobu literární kritiky se Pavel Janoušek poněkud odklonil po roce 2009, kdy odtajnil své pseudonymy a vydal knižní soubor svých recenzí *Hravě i dravě. Kritikova abeceda*, který navázal na jeho předchozí knihy *Time-out* (2001) a *Poslední súd* (2001, pod pseudonymem Alois Burda). K hodnocení prozaické tvorby se postupně přiklonil také JIŘÍ TRÁVNÍČEK (* 1960), který se v předchozí dekádě literárněkriticky věnoval zejména poezii. V hodnocení prozaických děl akcentoval sdělnost, čtenářskou přístupnost a přikláněl se k ideálu takzvaného kvalitního mainstreamu. K nejčastěji publikujícím kritikům nadále patřil VLADIMÍR NOVOTNÝ (* 1946), byť se četnost jeho kritických příspěvků v literárních periodikách oproti předchozí dekádě lehce snížila a zčásti přesunula na stránky regionálních tiskovin (*Plž*). Výbor z Novotného recenzí a doslovů vyšel knižně pod titulem *Ta naše postmoderna česká* (2008), který – jak naznačuje už název – zachycuje kritikovo systematické pozorování českého literárního postmodernismu. JIŘÍ ZIZLER (* 1963) po roce 2000 zintenzívil svou literárněkritickou činnost, přispíval do *Literárních novin*, později do *A2* a *Souvislostí*, kde měl od roku 2007 pravidelnou rubriku Bagately (poezie i próza). Charakteristickým archaizovaným jazykem psal četné recenze na soudobou (přednostně ovšem spirituálně orientovanou) poezii IVO HARÁK (* 1964), přispívající do širokého spektra literárních periodik. Především básnickou produkci zvláště na stránkách *Hosta*, *Literárních novin* a *A2* hodnotil také JAN ŠTOLBA (* 1957), který byl spolu s Ivem Harákem součástí stále silnějšího proudu kritiků-básníků, jejichž kritická hodnocení vyrůstala z konfrontace četby s vlastní autorskou poetikou (patrné je to na knižním souboru Štolbových recenzí a článků *Nedopadající džbán*, 2006). MAREK VAJCHR (* 1965) dal svou literárněkritickou tvorbu, publikovanou zejména v *Revolver Revue*, k dispozici rovněž formou knižního souboru (*Vyložené knihy*, 2007).

Z nejmladší generace s vysokou frekvencí od sklonku devadesátých let přispíval do denního tisku i do literárních časopisů recenzemi RADIM KOPÁČ (* 1976), jehož vyhocené soudy vyvolaly nejednu polemickou reakci (viz knižní soubory jeho článků *Pomalá slunce hlasů*, 2005, a *Hvizd žlutého inkoustu /a facka/*, 2003). I v této generační skupině se přitom kritice hojně věnovali básníci s vlastními autorskými ambicemi (Jakub Chrobák, Michal Jareš, Simona Martínková-Racková ad.). Obdobný problém v široké skupině mladších kritiků zaměřených na prózu nenastával, neboť ji utvářeli především literární badatelé a historici rozmanitého zaměření (Erik Gilk, Petr Hrtánek, Alena Fialová ad.). Menší část mladé literární kritiky začala akcentovat společenskou roli literatury (Jakub Vaníček, Karel Piorecký).

Nespokojenost se stavem české literární kritiky se výrazně projevila v roce 2008, kdy nejprve ostře odsoudil klientelistické praktiky soudobých literárních kritiků v časopisu *A2* Petr A. Bílek článkem *Udělej si sám. O sebeukájení dnešních literárních kritiků*³⁵ a posléze v téměř listu sumarizoval slabiny české literárněkritické scény Jiří T. Král statí *Kopání do mrtvol. Česká literární kritika L. P. 2008*. Král vyšel od problému personální krize: „*Smysluplnou recenzi na knihu umí u nás napsat maximálně tucet lidí. Protože však počet jejich recenzí neodpovídá počtu státém placených stránek literárních časopisů, pochoduje před čtenářovými zraky armáda průměrných, vedle jejichž textů je ruská tajga kvetoucí zahrada.*“³⁶ K dalším slabinám české kritiky řadil opatrnost při formulaci hodnotícího soudu či jeho ambivalentnost, nesrozumitelnost, jazykovou zaumnost, upozornil také na vzájemné recenzování kamarádů a také na strach kriticky hodnotit respektovaného autora. Místo promyšlené a koncepční práce našel Král u soudobých recenzentů pouze samoúčelnou produkci textů.

Nedobrý stav české literární kritiky vedl Obec spisovatelů³⁷ k uspořádání sympozia *Kritéria, hodnoty a vize*, které se konalo v červnu 2009 v Hradci Králové. Podle slov tehdejšího předsedy Obce spisovatelů Vladimíra Křivánka „*stav současné literární kritiky je velmi tristní, a rovněž její společenská prestiž i role, kterou skutečně hraje, je sklíčující*“. Ve své zprávě o hradeckém sympoziu zmínil Křivánek klíčový problém absence kritérií a pozastavil se také nad neschopností soudobé literární kritiky klást „*oprávněné požadavky, programy, stanoviska*“.³⁸

S tvrdým kritickým hodnocením stavu české literární kritiky souhlasil Ivo Harák, který v eseji *Fikční světy kritiky aneb...* postihl jednu z podstatných příčin této situace, kterou se nezdráhal označit jako „*tažení proti literární kritice*“.³⁹ Zásadní problém shledal v praxi masových médií, jež nedávala kvalitní literární kritice prostor, neměla zájem podporovat kritické myšlení a šla na ruku nakladatelům a autorům, kteří nechtěli, aby jejich pozice na knižním trhu byla relativizována literární kritikou. Druhou příčinu slábnutí pozice literární kritiky našel Harák uvnitř literárního světa, respektive literárního ghetta, které je ostražitě vůči jakémukoli ohrožení zvenčí a jako vnějškovou rozvratnou sílu vnímá už i literární kritiku. Tato Harákova tvrzení ilustruje případ básníka Petra Krále, který na sklonku nultých let vstupoval do četných polemik s literárními kritiky, v nichž de facto prosazoval absolutizaci autorského hlediska, demonstroval neochotu vnímat literaturu jako komunikaci

³⁵ Bílek, Petr A.: „Udělej si sám. O sebeukájení dnešních literárních kritiků“, *A2* 2008, č. 5, s. 7.

³⁶ Král, Jiří T.: „Kopání do mrtvol. Česká literární kritika L. P. 2008“, *A2* 2008, č. 13, s. 8.

³⁷ Obec spisovatelů měla dokonce na sklonku nultých let plán založit sekci literární kritiky při Obci spisovatelů, která měla přispět k ozdravení stavu české kritiky – k realizaci však nedošlo.

³⁸ Křivánek, Vladimír: „Hradecké sympozium o kritice“, *Dokořán* 2009, č. 51, s. 38–40.

³⁹ Harák, Ivo: „Fikční světy kritiky aneb...“, *Dokořán* 2009, č. 51, s. 40–46.

a protestoval proti údajnému „úkolování“ autorů ze strany literární kritiky.⁴⁰ Tyto spory nakonec vedly k veřejné disputaci literárního kritika Jiřího Trávnička a Petra Krále v dubnu 2009 na půdě pražské Filozofické fakulty, při které Trávniček hájil představu literatury vstřícné vůči čtenářům a čtenářský úspěch jako známku kvality, Petr Král naopak zastával názor, že literatura není povinována brát ohled na čtenáře a má si zachovat svou exkluzivitu.

Společenskou roli a prestiž literární kritiky ovlivňovala však také proměna mediální komunikace. Spolu s vývojem internetu směrem od expertního k sociálnímu médiu, jehož obsah z větší části vytvářejí sami uživatelé, se měnila také komunikační báze, na níž probíhá reflexe nové literatury. Vedle tištěných literárních periodik a periodik internetových se postupně otevíral stále širší veřejný prostor pro čtenářské informování o nových knižních titulech a pro jejich laické hodnocení. Na sklonku sledované dekády tak nejsou výjimkou literárně zaměřené weby budované na principu sociální sítě, jako je například BookFan.eu, kde bylo literárněkritické zhodnocení již zcela nahrazeno čtenářským doporučením na základě osobních preferencí. Místo pro čtenářské recenze však nebylo stanoveno pouze tematicky specializovanými sociálními sítěmi, ale začala je nabízet rovněž internetová knihkupectví (bux.cz, knihy.vltava.cz, knihy.abz.cz) a v neposlední řadě ke vzájemnému doporučování knih začaly sloužit četné aplikace a komunitní stránky realizované na globální sociální síti Facebook (např. skupina Co čteme). Kritická reflexe soudobé literatury se v této podobě stala těžko oddělitelnou od virální reklamy a je dokonce možné mluvit o ustavení nového (virálního) typu literární kritiky.

LITERÁRNÍ FESTIVALY A NADNÁRODNÍ PŘESAHY ČESKÉ LITERÁRNÍ KULTURY

Kontakt české literatury a mezinárodního literárního dění zprostředkovávaly zejména literární festivaly, které byly – na rozdíl od let devadesátých – stále častěji koncipovány jako akce vnášející do dosud poněkud uzavřené české literární kultury zahraniční podněty. Signifikantní je proměna organizačních aktivit Martina Pluháčka (Reinera), který v devadesátých letech pořádal uzavřená setkání básníků na hradě Bítově a s počátkem nového milénia svoji organizační energii naopak napřel do pořádání mezinárodních festivalů POEZIE BEZ HRANIC v univerzitním městě Olomouc za účasti široké veřejnosti. První ročník se konal v říjnu 2001 a kromě českých básníků se ho zúčastnili autoři z Francie, Maďarska, Německa, Polska, Portugalska, Slovenska, Slovinska, USA a Velké Británie, odkud přijela hlavní hvězda festivalu, básník Tony Harrison. Martinu Pluháčkovi stačila energie ještě na organizování dalších dvou ročníků. V roce 2006 se k myšlence mezinárodního festivalu poezie vrátila skupina

⁴⁰ Např. Král, Petr: „Mluvíme o tomtéž?“, *Tvar* 2008, č. 10, s. 6–7.

studentů olomoucké univerzity a v poněkud skromnějších dimenzích pokračovala v organizování této akce pod názvem SLOVA BEZ HRANIC.

V prestižní akci evropského významu se vypracoval FESTIVAL SPISOVATELŮ PRAHA, který své renomé stavěl zejména na účasti světových autorů, jejichž dílo bylo oceněno některou z významných literárních cen. Na programu tak nesměli chybět nositelé Nobelovy ceny za literaturu (např. Nadine Gordimerová či Kao Sing-fien), nositelé Bookerovy ceny (Ian McEwan, John Banville nebo Margaret Atwoodová) či laureáti Pulitzerovy ceny (William Styron, Jeffrey Eugenides). Hlavním mediálním partnerem se stal britský deník *The Guardian*. V roce 2008 začala být v rámci Festivalu spisovatelů udělována Cena Spirose Vergose za svobodu projevu, která byla koncipována jako ocenění autorů, kteří se svou tvorbou a občanským postojem zasadili o prosazování lidských práv a demokratických principů ve společnosti. První laureátkou se stala Natalia Gorbaněvská, ruská básnířka, která v roce 1968 na Rudém náměstí protestovala proti okupaci Československa.

Příležitostí pro setkávání českých a zahraničních autorů a nakladatelů se stal také knižní veletrh SVĚT KNIHY. V tematické koncepci jednotlivých ročníků se ustálila praxe prezentování jedné z evropských literatur jakožto hlavního hosta (např. 2006 Lotyšsko, 2007 Německo, 2008 Španělsko, 2009 Rusko, 2010 Polsko).

V rozsáhlou mezinárodní akci se vypracoval rovněž literární festival MĚSÍC AUTORSKÉHO ČTENÍ, který vznikl roku 2000 v Brně z iniciativy nakladatelství Větrné mlýny a postupně se rozšířil do dalších měst (Brno, Košice, Ostrava, Wrocław). Mimo organizující země (Česká republika, Slovensko, Polsko) byla na festivalu vždy přítomna jedna ze světových literatur se statutem českého hosta (např. Kanada, Francie, Bělorusko či Rakousko).

Princíp mnohosti zasáhl i sféru literárních festivalů a knižních veletrhů, a tak kromě zmíněných akcí probíhaly i vznikaly také akce menšího rozsahu či regionálního dosahu: ŠRÁMKOVA SOBOTKA (od 1957), PODZIMNÍ KNIŽNÍ VELETRH v Havlíčkově Brodě (od 1991), ORTENOVA KUTNÁ HORA (od 1993), olomoucký FESTIVAL LIBRI pořádaný při stejnojmenném knižním veletrhu (od 1993), brněnský POTULNÝ DĚLNÍK (od 2000), děčínský ZARAFEST (od 2001), olomoucký FESTIVAL BÁSNÍKŮ v Galerii u Mloka (od 2001), chotěbořská LITERÁRNÍ VYSOČINA (od 2003), ostravský PROTIMLUV FEST (od 2007), zlínský festival LITERÁRNÍ JARO (od 2010), v celorepublikový mezinárodní festival se postupně rozvinul DEN POEZIE, který byl při svém založení v roce 1999 koncipován jako oslava narození Karla Hynka Máchy. Formou festivalů se začala prezentovat i literatura na pomezí tzv. vysoké a populární kultury, například mezinárodní festival KOMIKSFEST!, který se v Praze každoročně koná od roku 2006.

Kosmopolitní tendence v české literární kultuře byly podpořeny rovněž aktivitou zahraničních (zejména anglofonních) autorů žijících v České republice (především v Praze). Díky čínorodosti této komunity (za jejíž vůdčí osobnost lze označit australského básníka a prozaika Louise Armanda, který působí jako vysokoškolský

učitel na Karlově univerzitě) proběhl v roce 2004 poměrně rozsáhlý PRVNÍ PRAŽSKÝ MEZINÁRODNÍ FESTIVAL POEZIE, jehož se zúčastnilo kolem 40 spisovatelů z více než 20 zemí. V roce 2009 se tato aktivita transformovala do PRAŽSKÉHO MIKRO-FESTIVALU, který se stal jednou z dalších příležitostí k navazování kontaktu mezi českou a anglofonní literární scénou.

Nadnárodní přesahy do české literární kultury neproudily ovšem pouze díky festivalům. Jejich médii se stalo i několik literárních periodik a nakladatelství. Z okruhu již zmíněného Louise Armanda vzešlo nakladatelství LITERARIA PRAGENSIA, které vydává od roku 2002 progresivní literárněvědnou produkci a magazín *VLAK* (od 2010), zaměřený na soudobou experimentální literaturu v mezinárodním literárním diskursu, do kterého cílevědomě zapojuje i české autory. Podobnou funkci sehrával také mezinárodní literární časopis *The Prague Revue*, který v Praze vycházel už od roku 1995, či další periodika (např. *The Cafe irreal*). Nadnárodní ambice měl i literárně-výtvarný server *Mlha*, který vycházel v slovenské, polské, lužickosrbské a anglické mutaci.

Přesahy do mezinárodní literární komunikace se staly citlivým tématem. Svědčí o tom i bouřlivá diskuse, která se v literárních časopisech vedla v roce 2004 nad českým zastoupením na lipském knižním veletrhu. Radim Kopáč jakožto zástupce Ministerstva kultury ČR vybral českou delegaci ve složení Hana Andronikova, Radek Malý, František Dryje, Bohuslav Vaněk-Úvalský a Viki Shock a rovněž podle svých osobních preferencí sestavil katalog *Czech Literature at the Turn of the Millennium*. Tento přístup ostře odmítla Libuše Bělunková článkem výmluvně nazvaným *Brána grafomanům otevřená (Literární noviny 15/2004)* či Eliška Stehlíková polemickou reakcí *Lipská knižní apokalypsa (Tvar 8/2004)*.

SPISOVATELSKÉ ORGANIZACE

Prestiž ČESKÉHO CENTRA MEZINÁRODNÍHO PEN KLUBU podpořila volba Jiřího Gruší do funkce prezidenta Světového PEN klubu v roce 2003. Roku 2006 vystřídal Jiřího Stránského v čele Českého centra Jiří Dědeček. V roce 2008 začal PEN klub ve spolupráci s nadací Člověk v tísni vydávat Knihovničku PENu, dvojjazyčnou edici určenou pro díla autorů z nedemokratických zemí. Podobně zaměřená byla činnost Výboru pro vězněné spisovatele, jenž se snažil zapojovat do mezinárodních aktivit na podporu perzekvovaných spisovatelů. Kromě autorských čtení organizovaných ve svých prostorách český PEN kvůli svému klubovému charakteru však neměl výraznější vliv na literární život v České republice.

Největší česká spisovatelská organizace OBEC SPISOVATELŮ vstoupila do nového tisíciletí naopak pod hrozbou zániku, které se po celé desetiletí de facto nezbavila. Už v roce 2001 Miroslav Balašík v rozhovoru pro Obcí vydávaný bulletin *Dokořán* sumarizoval problémy této organizace. Za zásadní považoval skutečnost, že finanční prostředky, s nimiž Obec dosud hospodařila, se začaly zmenšovat a bylo jasné,

že za stávajícího provozu budou stačit pouze na několik let další činnosti. Druhým závažným problémem byla nízká prestiž organizace. Balaščík a postupně i další představitelé Obce spisovatelů navrhovali, aby se Obec transformovala z organizace profesní v organizaci prestižní, která si bude své členy přísněji vybírat a stane se tak atraktivní i pro mladší autory, kteří o členství dosud nejevili valný zájem. Ambici řešit tyto problémy měla nová rada Obce spisovatelů zvolená v listopadu 2002, která shledávala příhodnější podmínky pro zásadnější změnu i s příchodem Ivana Binara do funkce předsedy (ve které vystřídal Antonína Jelínka). V Obci spisovatelů a zejména v její Radě se postupně vyprofilovaly dvě názorové skupiny. Konzervativní skupina hájila názor, že současná podoba organizace je jediná možná, a věřila, že se po vyčerpání dosavadních finančních zdrojů nakonec najde zdroj nový (ať státní, či soukromý). Druhá skupina, reprezentovaná zejména mladšími členy Rady Obce spisovatelů (Pavel Janoušek, Lubor Kasal, Miroslav Balaščík, Bogdan Trojak), navrhovala radikální změnu ekonomických, obsahových a organizačních principů fungování. Nakonec ovšem převládl názor, že bude lepší nechat vše při starém. Obec spisovatelů tak myšlenku své vlastní reformy odmítla a do svého čela zvolila již podruhé Evu Kantůrkovou, která slibovala, že nově finanční zdroje najde.

Před finančním kolapsem neubráníl Obec spisovatelů ani Vladimír Křivánek, jenž se funkce předsedy ujal v roce 2008 a revitalizaci spojoval s ambiciózním projektem Rok Karla Hynka Máchy k dvousetletému výročí narození tohoto básníka v roce 2010. V roce 2011 byla Obec spisovatelů vinou nesprávného účtování v předchozím roce zcela odstavena od státního financování a její místopředseda Lubomír Brožek v rozhovoru pro časopis *Host* jen hořce konstatoval: „*Nemáme ani na svou vlastní likvidaci.*“⁴¹ Útlum činnosti vyvolaný finančním kolapsem však český literární život nijak citelně nepoznamenal – i do té doby bylo jedinou výraznější akcí uspořádání každoročního semináře pro zahraniční bohemisty a překladatele a několika autorských čtení či diskusí. Roli profesní organizace hájící zájmy a potřeby spisovatelů vůči státu a společnosti se rovněž Obci spisovatelů nedařilo už delší dobu naplňovat (neúspěchem skončil například pokus Ivana Binara vyjednat uzákonění jednoho procenta státního rozpočtu stabilně alokovaného na kulturu). Přechod do nečinného přežívání tak literární veřejnost téměř nezaregistrovala.

V budoucnost Obce spisovatelů přestala věřit zřejmě už i Eva Kantůrková, která ještě ve funkci předsedkyně založila v lednu 2006 novou spisovatelskou organizaci AKADEMIE LITERATURY ČESKÉ, a dokonce pro ni získala solventního sponzora (TV Nova). Cíle a náplň činnosti této organizace, jejímiž členy byli převážně autoři, kteří se cítili polistopadovým literárním vývojem nedocenění, byly však poměrně

⁴¹ Brožek, Lubomír: „Nemáme ani na svou vlastní likvidaci. S Lubomírem Brožkem o tom, proč zaniká největší profesní organizace spisovatelů u nás“ (rozhovor vedl Jan Němec), *Host* 2011, č. 6, s. 18–19.

chudé, omezovaly se na udílení dvou literárních cen (Cena Vladislava Vančury a Cena Ladislava Fukse) a organizování literární soutěže o Cenu Karla Hynka Máchy pro nejlepší prvotinu.

Nebyla to ovšem jediná spisovatelská organizace, která na počátku nového milénia vznikla. V roce 2000 byla založena UNIE ČESKÝCH SPISOVATELŮ. Jejími zakladateli byli někdejší přestavitelé normalizační literatury pohybující se nyní v okruhu literárního časopisu *Obrysy-Kmen*. Předsedou se stal Karel Sýs, ve vedení Unie vedle něho zasedli například Michal Černík, Alexej Mikulášek či Milan Blahynka. Nechyběl ani někdejší exilový nakladatel Daniel Stroj, který se s komunistickou myšlenkou sblížil až v době polistopadové. Hlavním cílem Unie bylo překonání marginalizace někdejších normalizačních spisovatelů a poukazy na nutnost silné státní podpory literatury. Četné stesky členů Unie i její oficiální prohlášení označující stav současné literární produkce i literárního života za tragický a nespravedlivý však byly vnímány většinou jako neopodstatněná a ničím nepodložená tvrzení.

KRIZE ČESKÉ LITERATURY

Jako krizový se ovšem na sklonku nultých let mnohým kritikům nejevil pouze stav spisovatelských organizací či soudobé literární kritiky. Ze srovnávání stavu a úrovně soudobé české a zahraniční literatury vycházela – podle hodnocení části literární obce – jako krizová a nedostatečná sama česká literární produkce. Tento názor se stal předmětem rozsáhlé literární polemiky, kterou odstartoval provokativní článek Štefana Švece *Krise české literatury*, otištěný v březnu 2008 v časopisu *A2*. Hlavním tématem tohoto textu byl malý zájem české veřejnosti o soudobou domácí literární tvorbu. Švec v souladu s výsledky statistických průzkumů čtenářství označil českou veřejnost jako relativně chtivou čtení, a příčinu nezájmu o novou českou beletrii tudíž uviděl v ní samé: „*Jediné, co se nečte, je současná ‚vysoká‘ česká literatura. Právem. Žije si svým vlastním životem, je od čtenářů odtržená skoro tolik jako literární věda od literatury. Nedokáže přinášet témata.*“⁴² Svou kritiku soudobé české literatury postavil Švec na její konfrontaci s jinými národními literaturami, na kterých oceňoval zejména to, že dokáží umělecky hodnotně a čtenářsky přitažlivě ztvárnovat témata ze současnosti včetně kontroverzních námětů, jako je válka na Balkáně či rozklad „západní kultury“. V souladu s podtitulem svého článku *Pár povrchních marketingových keců* vyzýval k mnohem aktivnějšímu usilování o čtenářskou pozornost a ironicky útočil na postoje zastánců názoru, že literatura může žít v dobrovolném ghettu a že knihy se vydávají pro budoucnost, či dokonce pro věčnost: „*Je třeba bojovat o čtenářovu pozornost, unášet ji, dokázat ji ukrást.*

⁴² Švec, Štefan: „Krise české literatury. Pár povrchních marketingových keců“, *A2* 2008, č. 13, s. 16.

*Pozoruhodných textů je tisíckrát víc, než může jedinec fyzicky zpracovat, a k tomu, aby si přečetl zrovna to, co mu předkládáme my, musí existovat zatraceně dobrý důvod. Ve chvíli, kdy je většina současné domácí produkce čtenářsky méně chytlavá než reklama na jogurt, je skoro škoda tu produkci tisknout. Utěšovat se tím, že tiskneme pro budoucnost a jednou naši skrytou genialitu někdo objeví, je pitomost, textů ubývat nebude. Každé velké dílo je časové, a co nezaujme dnes, skončí za sto let nejvýš v antologiích příštích Wernischů.*⁴³

Ostré kritice Štefan Švec podrobil také literární časopisy, které by podle jeho představ měly hrát mnohem silnější společenskou roli a být branou mezinárodní komunikace. Hlavní díl zodpovědnosti za krizi literatury nicméně kladl na autory, kteří nechtějí, nebo spíš nedokáží aktuální zkušenost přetavit v uměleckou výpověď: *„Chceme-li se znovu stát výraznější píšťalou světových varhan a nabýt tím jakéhos takéhos literárního i národního smyslu, je třeba z naší vlastní zkušenosti, možná dokonce i z těch zaplivaných literárních večerů a špatně padnoucích kalhot, ze vši naší domácí zaprděnosti, jak tomu říká Petr A. Bílek, udělat hluboce zakotvenou, ale právě proto obecně srozumitelnou a univerzálně esteticky působivou výpověď. To, v čem žijeme, má existenciální a důležitý základ, nabízí materiál pro velkou literární frašku i tragédii, jenom je napsat.*⁴⁴

Švecovy provokativní teze vyvolaly řadu reakcí a umožnily lépe postřehnout rozdělení literátů na dvě opozitní skupiny. Jedni přijali myšlenku, že je třeba, aby literatura reagovala na aktuální dění v kultuře a společnosti a hledala adekvátní způsoby své prezentace v soudobém společenském a mediálním kontextu. Básník Milan Děžinský článkem *Básníci, vylezte z děr!* vyzval literáty, aby se přestali obávat masových médií a fungování mediálního diskursu vůbec.⁴⁵ Literární publicista Jakub Šofar pak ironicky zpochybnil pozici zastánců literární exkluzivity: *„Bohužel někteří literaturou se zabývající spoluobčané si stále myslí, že z textu se čte jako ze stop spárkaté zvěře. Že písmo se má číst jako Písmo. Jenže ‚fungování‘ slov se v čase těchto krysích informačních závodů viditelně proměňuje.*⁴⁶ Krajiní pozici v rámci této skupiny obsadil Jiří Trávníček, který ve své literárněkritické tvorbě systematicky a programově razil ideál literatury sdělné, čtenářsky vstřícné, pohybuující se na hranici konzumního čtiva (tzv. kvalitní mainstream).

Představu literární krize se Švecem a dalšími sdílel i literární kritik Jakub Vaníček, který v eseji *Krize? Kritika? Dějiny?* pojednal soudobou literární krizi v širokém

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ „Literátů se pokrytecky a nesmyslně obávají obvinění ze zaprodanosti úspěchu. [...] Neuvědomují si, že strategií mediálního prostředí musejí využít, jinak je právě toto prostředí převálcuje.“ Děžinský, Milan: „Básníci, vylezte z děr!“, *Host* 2008, č. 9, s. 2.

⁴⁶ Šofar, Jakub: „Česká literatura v krizi?“, *Právo* 2009, č. 12 (příl. *Salon*, č. 601, s. 2).

kontextu „všeobecné civilizační Krize“. Vaníček pozoroval problém především v současné literární kritice⁴⁷ a zaútočil na pseudokorektnost, projevující se v hodnotově ambivalentních postojích: „Předně by se však kritici měli soustředit na určitý filozofický koncept a ve svých soudech dosát jisté vnitřní soudržnosti, nebát se manifestovat kontury uceleného názoru, jakkoli se takové ‚mudrlantství‘ nebude mnohým svobodomyšlným literátům zdát dosti na úrovni.“ Svou úvahu o literární krizi spojil Vaníček s apelem k návratu společenskokritické funkce literatury: „K nedílné součásti kritiky doby Krize by měl patřit apel k novému popisu společenské reality.“⁴⁸

Jisté pochybnosti nad tím, že je literatura v krizi, vyslovil Lubor Kasal, který problém spatřoval rovněž v oblasti literární kritiky: „Současná literatura je v krizi jen do té míry, do jaké byla v krizi kdykoli před tím. Že by najednou zmizeli talentovaní a literaturou dostatečně umanutí lidé, mi připadá nepravděpodobné. V krizi je podle mého názoru spíš kritika či přesněji reflexe literatury, což souvisí s všeobecnou krizí autority.“⁴⁹ Představu literární krize také odmítl například básník Vladislav Reisinger. Ohled na aktuální témata a mediální ohlas označil za nepodstatný: „Hodnotných prozaických i básnických děl české provenience vyšlo za poslední desetiletí samozřejmě vícero a to, zda byla tato díla masově čtena a zda se zabývala tématy, která aktuálně hýbou světovými médii, považuji za naprosto irelevantní hodnotící měřítko.“⁵⁰ Krajinu pozici zastával básník Petr Král, jehož názory jsme zmínili výše.

Do širšího literárněhistorického kontextu aktuální diskusi o krizi literatury zasadil Pavel Janoušek článkem *Krize krize. Aneb Andělé svržení z nebe to nemají lehké*, kde identifikoval společné znaky psaní o literární krizi tak, jak se praktikovalo od počátku devadesátých let, upozornil na dlouhou tradici českých literárních krizí a spojil tyto textové typy s žánrem lamentace. Především však vyjádřil pochybnost nad oprávněností slov o literární krizi a vyslovil názor, že současný stav české literatury a její společenský status jsou normální (nikoli krizové), jen si to někteří literáti nechtějí přiznat: „S trochou nadsázky by snad bylo možné říci, že literáti bědující nad stavem současné literatury se cítí v pozici andělů svržených z nebe. Ještě cítí, že i oni, respektive jejich předchůdci kdysi byli hodně vysoko a hodně znamenali, jenže místo létání se musí brodit realitou všednosti, jež je jen taková, jaká je, a musí žít s vrstevníky, kteří

⁴⁷ V návaznosti na Švecův článek spojila literární krizi s krizí literární kritiky rovněž básnička Markéta Hrbková, která upozornila i na jisté politické aspekty bezradnosti literárních kritiků: „Kritik, který si odmítá vystačit s docela zábavným textem spojeným s povrchní kritikou prostředí oficiálně prohlášených za asociální (drogy, kriminalita), je ihned v podezření ze ‚zločinu‘ levičáctví a toto podezírání nabralo velmi rychle z minulého režimu dobře známou podobu autocenzury.“ Hrbková, Markéta: „Ad Krize české literatury“, A2 2008, č. 36, s. 2.

⁴⁸ Vaníček, Jakub: „Krize? Kritika? Dějiny?“, *Tvar* 2009, č. 8, s. 6–7.

⁴⁹ Kasal, Lubor: „Literatura v čase zahradníků“ (rozhovor vedl Miroslav Balaščík), *Host* 2008, č. 9, s. 6.

⁵⁰ Reisinger, Vladislav: „Ad: Krize české literatury (A2 č. 13/2008)“, A2 2008, č. 17, s. 2.

už na nebe a roli andělů téměř zapomněli. Pomocí slov, jako je krize, se proto pokusí když už ne létat, tak alespoň trochu poposkočit.“⁵¹ Odmítl představu, že by literatura dokázala v současné společnosti sehrát významnější roli, než nyní hraje. Příčinu bezvýchodnosti neustálých návratů k pojmu krize literatury pak viděl i v neschopnosti přijmout stávající stav a v jeho rámci jednat. Na krizi literatury podle něj poukazují především ti, kteří „si jsou sice jisti, že současný stav je špatný, nedokážou však proti němu postavit konkrétní pozitivní program, který by se stal obecněji akceptovatelným východiskem – byť třeba jen iluzorním“.⁵²

LITERATURA A POLITIKA

Navzdory tvrzení o absenci určitého programu se část literární kritiky pokusila jedno takové pozitivní a konkrétní východisko navrhnout – jeho obecná akceptovatelnost se ovšem záhy ukázala jako problém a příčina nových polemik. Oním východiskem ze společenské izolace i z čtenářského nezájmu se měla stát nově pojatá angažovanost, obnovení kontaktu literatury a aktuálních společenských a politických témat a posílení kritičnosti postojů v literárních dílech vyjadřovaných.

Zastánci tohoto názoru začali polistopadovou společnost chápat jako nový establishment a z této pozice se také začali vymezovat vůči devadesátým letům. Ta vnímali v souladu s vlivným názorem Jiřího Kratochvíla, že „není nic navzájem si vzdálenějšího než politika a literatura“,⁵³ jako převážně apolitická.

Jako první z nekomunistických literátů v novém miléniu toto kratochvilovské paradigma zpochybnil literární kritik a šéfredaktor časopisu *Host* Miroslav Balašík v roce 2002 článkem *Literatura a politika*: „Tím, že se literatura marnotratně zbavila možnosti být nositelkou hodnot morálních, poznávacích, společenských či ideových, které jí v očích mnoha nepříslušely, zřekla se i toho, co jí bytostně přináležejí, tedy vlivu na kultivaci duchovního zázemí společnosti.“⁵⁴ Kratochvilovské pojetí apolitické literatury Balašík odsoudil za to, že „nebývalé pohodlí poskytl tento projekt ‚svobodné literatury i novému polistopadovému establishmentu. Tím, že se literatura a kultura obecně vyvázala z širších společenských vztahů, vytratila se i kritická reflexe společenského dění“.⁵⁵ Už v tomto Balašíkově textu se objevil pojem angažovanosti, který

⁵¹ Janoušek, Pavel: „Krise krize. Aneb Andělé svrzení z nebe to nemají lehké“, *Tvar* 2009, č. 20, s. 1, 4–5.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Kratochvil, Jiří: „Česká literatura a politika“, *Tvar* 1993, č. 27/28, s. 1.

⁵⁴ Balašík, Miroslav: „Literatura a politika. Poznámky k tématu“, *Dokořán* 2002, č. 22, s. 25–27. Původně se jednalo o příspěvek připravený pro veřejnou diskusi Nad novinkami české prózy, již v květnu 2002 uspořádala Obec spisovatelů. Motivací k této akci bylo vydání několika prozaických děl, která poněkud překvapivě spojoval výběr politického tématu (Eva Kantůrková: *Nečasův román*; Miloš Urban: *Paměti poslance parlamentu*; Pavel Verner: *Kumprechtova broučkářada* a Michal Viewegh: *Báječná léta s Klausem*).

⁵⁵ Tamtéž.

později vzbuzoval nevoli a rozjitřené emoce. Balaščík interpretoval postoj ke vztahu literatury a společnosti, který se zrodil v polistopadovém období, jako promarněnou příležitost: „Umění mělo nabytou politickou svobodu chápat jako šanci otevřené a aktivně vystupovat v procesu tvorby nových společenských hodnot, ba stát se uměním v pravém slova smyslu angažovaným.“⁵⁶ Tuto „past estetismu“ spojil Balaščík s pohrdáním čtenářem, které se dle jeho názoru stalo dobrým tónem soudobého literárního světa, a také s despektem vůči příběhu jako takovému: „Tím, že se beletrie zbavila vztahu k aktuálnosti a přestala žít pod kuratelou mimoestetických funkcí, ztratila mnoho poučených čtenářů.“⁵⁷ Balaščík tematizaci vztahu literatury a společnosti spojil rovněž s otázkou takzvané vysoké a nízké literatury a zformuloval tak vizi literárního midcultu, která se později stala jedním z důležitých témat revue *Host*: „Literatura sama bude muset překonat tradiční rozdělení na vysokou a nízkou, které je sice pohodlné [...], ale veskrze zhoubné.“⁵⁸

Na Balaščíkův provokativní článek ovšem nikdo nereagoval, zřejmě i proto, že byl zveřejněn pouze v bulletinu Obce spisovatelů *Dokořán*. Tématu „literatura a společnost/politika“ se ovšem v následujících letech opakovaně věnoval Balaščíkem vedený časopis *Host*. Počínaje číslem 6/2003 začal *Host* zveřejňovat odpovědi českých spisovatelů, literárních historiků a kritiků na otázku „Jak se v posledních třinácti letech změnilo postavení a funkce literatury?“. Nakonec byly ve třech pokračovacích otištěny odpovědi 42 respondentů. Anketu shrnul Lubomír Machala článkem *Obnovení svéprávnosti. Jak se v polistopadové době změnilo postavení a funkce české literatury?*⁵⁹ Machala především popsal odklon od apolitičnosti, která byla typická pro českou literaturu devadesátých let, a snažil se identifikovat „trend rehabilitace literatury společensky angažované“,⁶⁰ který nalezl v prózách Pavla Vernera, Evy Kantůrkové, Miloše Urbana a Michala Viewegha publikovaných po roce 2000. Jednoznačný závěr ze zmíněné ankety však nebylo možné vyvodit, text uzavírá konstatování, že „polistopadový vývoj nakonec potvrdil, že literatura byla, je a bude politikum (ovšem: mimo jiné). A že si nedá nic předepisovat. Ani od samých spisovatelů.“⁶¹

Pojem angažovanosti se objevil už vedle první sady odpovědí na zmíněnou anketní otázku, když trojici básnických textů redakce uvedla titulkem *Současné angažované básně* a úvodním slovem Martina Stöhra: „Sledujete-li debaty kolem současné poe-

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Článek vznikl na základě Machalova příspěvku na mezinárodní konferenci v maďarské Pillicsbabě, jež byla věnována literárním proměnám ve společnostech postsovětského bloku.

⁶⁰ Machala, Lubomír: „Obnovení svéprávnosti. Jak se v polistopadové době změnilo postavení a funkce české literatury?“, *Host* 2004, č. 10, s. 12–16.

⁶¹ Tamtéž.

tické tvorby, jistě vám neunikla jedna z otázek, které se periodicky vynořují. Je dnes poezie už jen kultivovaně pěstovaným autismem, nebo má stále co říci k záležitostem takzvaně veřejným?“⁶² Následovala báseň Karola Wojtyły, pozdějšího papeže Jana Pavla II., skladba *Madona tíseň*, již Roman Szpuk reagoval na události v Iráku, a text kubánského vězněného básníka Raúla Rivery.

Slovo „angažovanost“ se znovu na obálce *Hosta* ocitlo v čísle 7/2008. Motivací k vzniku tohoto tematického čísla byla otázka „Patří politika do literatury?“ , kterou (nejen) redakce *Hosta* už delší dobu pociťovala jako naléhavou. Miloš Urban na ni v úvodním textu čísla odpověděl jednoznačně: „Ano, ale jen málokdo zvládne obojí spojit tak, aby ani jedna složka nezastínila druhou nebo neztratila na přesvědčivosti.“⁶³ A otevřeně přiznal politickou motivaci některých svých próz. Eva Kantůrková v hlavním rozhovoru čísla vyjádřila ještě hlubší skepsi nad možností hodnotným literárním způsobem ztvárnit politické téma, „politika a román se vylučují“, konstatovala.⁶⁴ Do čísla přispěla rovněž Milena M. Marešová, v článku si kladla otázku „Žije angažovanost v literatuře?“ a odpověď na ni hledala přednostně u autorů, kteří se věnují jak spisovatelské, tak novinářské činnosti a mají tudíž k reflektování politiky profesně blízko. Prvky angažovaného psaní našla v prózách redaktora TV Nova Jana Vávry *V krajině prorostlého bůčku*, reportéra ČT Marka Wollnera *Babiččin Majnkampf a já*, redaktora *Respektu* Jaroslava Spurného *Česká kocovina*, ovšem pozitivního hodnocení došla pouze próza rovněž v *Respektu* pracujícího Jaroslava Formánka *Cesta*. I toto pojednání končí závěry poněkud rozpačitými: „angažovaná literatura ve smyslu tendenční, vědomě příkloněné tvorby plédující pro konkrétní ideologii v naší současnosti [...] místo nemá [...] pojem angažovanosti může být napříště znovuzkříšen a vyslovován ve smyslu pochopitelného veřejného postoje, účastného v akci zaměřené proti společenským nepravostem, jehož jsou publicisté – ‚dělníci slova‘ – důstojnými a sebevědomými zastánci ve své tvorbě reportážní i románové.“⁶⁵ Ostatně i anketa ve zmiňovaném čísle *Hosta* vyznívala rozpačitě a nejistě, odpovědi byly obezřetné a neurčité, což bylo dáno také věkovým profilem respondentů. „Slovo ‚angažovanost‘ je pro mou generaci mrtvo. Ale další generace je může vzkřísit,“⁶⁶ poznamenal ve zmíněné anketě Jaroslav Erik Frič a relevance jeho slov se v českém literárním životě brzy potvrdila.

Publikační platformou dalších diskusí se posléze stal literární obtýdeník *Tvar*. Tam se pojem angažované literatury, respektive angažované poezie vynořil nejprve

⁶² Stöhr, Martin: „Současné angažované básně“, *Host* 2003, č. 6, s. 34.

⁶³ Urban, Miloš: „Jak jsem dal spálit parlament“, *Host* 2008, č. 7, s. 2.

⁶⁴ Kantůrková, Eva: „Politika? Ta nestojí za literaturu! Rozhovor se spisovatelkou Evou Kantůrkovou“ (rozhovor vedl Aleš Palán), *Host* 2008, č. 7, s. 6–11.

⁶⁵ Marešová, Milena M.: „Jak se žije novinářům v literatuře? Angažované?“, *Host* 2008, č. 7, s. 14–15.

⁶⁶ Příběh, Michal – Frič, Jaroslav Erik: „Jak kdesi říká Ferlinghetti – neangažovaná je jenom mrtvola...“, *Host* 2008, č. 7, s. 77.

v polemikách nad způsobem literárněkritického hodnocení soudobé poezie. Petr Král protestoval především proti explicitně formulovaným požadavkům literární kritiky, které se na sklonku dekády začaly tu a tam objevovat v recenzích na nové básnické knížky – spatřoval v nich nepřípustné „úkolování“ básníků, které mu asociovalo předlistopadovou literární situaci: „*O zázraku, jež lze od básně očekávat, jako by nechtěli ani slyšet, požadují od básní jen jakési plnění úkolů: vypořádání s dobou, s jejími problémy a se školsky pojatými ‚tématy‘. Mám jako by tu dodnes přežívalo komunistické pojetí tvorby co služby režimu, jeho ideologii, a co žurnalistické sondy do ‚žhavé současnosti‘.*“⁶⁷ V reakci Karla Pioreckého na tento Králův článek se potvrdil předpoklad Jaroslava Erika Friče – kritik, který zažil komunistickou éru jen v raném dětství, nespojoval s pojmem „angažovanost“ žádné nepříjemné reminiscence, a naopak vyhrocená slova Petra Krále přijal jako podnět k pokusu očistit tento pojem a vrátit ho do literární komunikace: „*Ale dnes je přece situace zcela jiná, opačná. Dnešní politický režim od poezie nic nechce, on totiž poezii a umění vůbec nechce. To považuji za výzvu k nové, spontánní angažovanosti.*“⁶⁸

Diskuse o angažované literatuře v první dekádě nového milénia kulminovala vydáním tematického čísla časopisu *Tvar* v prosinci 2010. Prostor vyjádřit se k pojmu angažovaná poezie dostalo formou ankety několik mladých básníků, mezi nimi členové básnické skupiny *Fantasia*, kteří v roce 2008 debutovali společnou sbírkou uvedenou programními tezemi, v nichž mimo jiné volali po angažovanosti básníka ve světě.⁶⁹ Adam Borzič (a v podobném duchu i ostatní členové skupiny) upřesnil své pojetí angažovanosti jako citového zaujetí, nikoli přímočaré političnosti: „*Nechtěl bych, aby se téma angažovanosti převedlo na jednoduchou rovnici: literatura = politika. A přece literatura do veřejného prostoru patří, náleží k polis. Angažovat se pro mě znamená mít účast, podíl, souznít. Soucítit.*“⁷⁰ Anketou postupovala váhání nad pojmem,⁷¹ který byl silně zanesen významy z minulosti, ale zároveň se mnohým jevil jako atraktivní a výstižný. Pojem angažovanosti byl de facto nivelizován opakujícími se tvrzeními, že poezie je vlastně vždy angažovaná. Pro Ondřeje Buddeuse byl tento

⁶⁷ Král, Petr: „Mluvíme o tomtěž?“, *Tvar* 2008, č. 10, s. 6–7.

⁶⁸ Piorecký, Karel: „Na protilehlé straně. O Petru Královi, angažované poezii a krizi profesionality“, *Tvar* 2008, č. 13, s. 7.

⁶⁹ Nermalým limitem diskuse byl značný kvantitativní nepoměr mezi texty teoretickými či programními a vlastní básnickou praxí (v letech 2008–2010 stihly vyjít prakticky pouze dvě knihy angažované poezie – zmíněný sborník *Fantasia*, 2008, a prvotina Jana Těsnohlídka ml. *Násilí bez předsudků*, 2009). Tato disproporce se v následujících letech začala pomalu měnit.

⁷⁰ „Angažovaná literatura? Prosím zapněte si bezpečnostní pás. Anketa mezi básníky mladší generace“, *Tvar* 2010, č. 20, s. 8–9.

⁷¹ Návrat pojmu *angažovaná literatura* však nebyl zdaleka českým specifíkem – byl užíván a diskutován v oblasti germanofonní (*engagierte Literatur*), anglofonní (*engaged literature*), frankofonní (*Littérature engagée*) i v literaturách bývalého sovětského bloku (např. v Polsku: *literatura zaangażowana*).

pojem natolik nepřijatelný, že navrhl raději hned alternativní pojmenování – akutní, respektive kritická poetika. Samotnou myšlenku, že by literatura měla více reflektovat současnost, však podpořil s odkazem na soudobé výtvarné umění, jehož běžnou součástí tvoří společenská kritika.

V tomto tematickém čísle *Tvaru* dostal prostor i neomarxisticky orientovaný filozof Michael Hauser, který v eseji *Proč potřebujeme angažovanou poezii* spojil aktuální literární debatu se staršími úvahami estetickými (Jan Mukařovský, Theodor Adorno) a zejména s kritikou postmodernismu a pozdního kapitalismu (Fredric Jameson, Slavoj Žižek).⁷² Hauser tak rozšířil dosud reflektovaný kontext diskusí o angažované literatuře, který byl chápán jednak jako generační spor, jednak jako revize pojetí vztahu literatury a společnosti, ustaveného v devadesátých letech. Neměně podstatným kontextem byla už řadu let probíhající kritika kapitalismu, kterou se zabývala soudobá filozofie a některé společenské vědy (sociologie, ekonomie, politologie ad.). Vstup politických témat do literárních diskusí lze rovněž usouvztažnit se sílící nespokojeností a občanským aktivismem, který zažívala česká společnost na sklonku nultých let nového tisíciletí (např. založení iniciativy Inventura demokracie, 2008; Věda žije, 2009; Za Česko kulturní, 2009; ProAlt, 2010).

Otázka angažovaného umění neplnila ovšem pouze stránky literárních časopisů. Stalo se rovněž tématem veřejných diskusí, jako byla například mezinárodní konference *Umělci – Prostředníci změny?* pořádaná v rámci *Dnů Heinricha Bölla* v září 2010 v Praze. Čeští a němečtí umělci a kritici zde diskutovali nad tématem angažovanosti v divadelním umění, literatuře, výtvarném umění a ve filmu. K hlavním otázkám, které měla konference dle svého programu pomoci řešit, patřily: „Jak vypadá dnešní ‚angažované umění‘, jaká témata si vybírá a jak se tato témata proměňují? Nabízejí umělecké projekty v době krize nové perspektivy, koncepty, ideje či vize? Jak se umělci zapojují do veřejných záležitostí? Daří se současným ‚angažovaným‘ umělcům oslovovat publikum a jakými způsoby to dělají? Jaké rozdíly a podobnosti vyplývají z česko-německého srovnání?“ Literární blok nesl název *Síla slov – literatura jako námitka* a sešli se na něm literáti Radka Denemarková, Tanja Dückerová a Ivan Klíma, literární kritik Burkhard Müller a novinář Luděk Navara. Uvažování, alespoň na české straně stolu, se neslo ve znamení obrany „literární autonomie“: literatura nemá proti ničemu protestovat (Ivan Klíma); úkolem literatury není hledat si své čtenáře (Radka Denemarková). Debatu následně ostře odsoudil dramatik Roman Sikora, který získal z promluv českých literátů dojem, jako by pro ně „*současnost snad ani neexistovala*“.⁷³

⁷² Srov. Hauser, Michael: „Proč potřebujeme angažovanou poezii?“, *Tvar* 2010, č. 20, s. 6–7.

⁷³ Sikora, Roman: „Umělci: prostředníci úpadku?“, *Deník Referendum*, online <http://denikreferendum.cz/clanek/6338-umelci-prostrednici-upadku> [přístup 4. 12. 2013].

**DEKÁDA MNOHOSTI, MEDIÁLNÍ PLURALITY A HLEDÁNÍ NOVÉ
SPOLEČENSKÉ POZICE LITERATURY**

Devadesátá léta minulého století byla dekadou znovunabyté svobody a otevřenosti v literárním životě. Na jejím sklonku se nicméně začalo ukazovat, že v souřadnicích volnosti čeká na literaturu i nejedno úskalí a riziko. S těmito možnostmi i nebezpečími překročila česká literatura rok 2000. Následující desetiletí bylo obdobím akcelerace jak v publikačních příležitostech, tak v riziku marginalizace literatury a čtenářského nezájmu.

Živel mnohosti ovládal knižní trh v letech devadesátých i v prvním desetiletí nového milénia. Zdroj oné mnohosti byl však odlišný – nebylo jím už spontánní vydávání dříve zakázaných literárních děl, která se v ineditní a exilové vrstvě soudobé literatury nashromáždila za posledních čtyřicet let. Mnohost v nultých letech měla spíše ekonomickou motivaci, která nakladatele vedla k chrlení dalších a dalších knižních novinek, a také motivaci mediální. Rozvoj internetu významně přispěl k zmnožení počtu literárních textů ve veřejném oběhu a umožnil vstup do literární komunikace každému, kdo o to projevil zájem. Česká literární kultura (stejně jako literatury jinde v civilizovaném světě) se tak rozrostla do šíře a její digitální odnož s sebou přinesla proces vernakularizace⁷⁴ – literatura přestala být pouze doménou publikujících „profesionálů“ a začala ji spoluutvářet široká skupina veřejně se projevujících „amatérů“.

V široké záplavě mediálních obsahů, které mnohdy velmi agresivně zápolily o pozornost publika, se literatura stávala stále okrajovější oblastí, o kterou masová média jevila jen malý zájem a která pozvolna ztrácela schopnost hledat čtenáře jinde než uvnitř literárního světa tvořeného autory, kritiky či redaktory. Pokusy nalézat atraktivní způsoby oslovení čtenářů se tak staly jedním z typických znaků nultých let nového milénia. Patří k nim nepochybně vznik mediálně chytlavé ceny Magnesia Lítera, rostoucí počet autorských čtení či jiných literárních akcí, dávajících příležitost k setkáním autorů a čtenářů. V oblasti poezie byly tyto snahy zvláště silné. Vedly k založení české tradice soutěží ve slam poetry i ke vzniku popularizačních edičních projektů, jako byla například ročenka *Nejlepší české básně*, kterou nakladatelství Host začalo vydávat v roce 2009. Marginální pozici soudobé české literatury v mediálním a společenském diskursu tyto pokusy však nezměnily.

Uzavírání se umělecké literatury do pomyslného ghetta bylo jedním z bouřlivě diskutovaných témat, které rozdělovalo literární obec na část, která daný stav považovala za přirozený, a na část, která chtěla o zájem čtenářů a silnější společenskou pozici literatury aktivně usilovat. V závěru dekády, přesněji od roku 2008, se začaly

⁷⁴ Srov. koncept vernakulární kultury jakožto kultury, na jejíž genezi se díky participační povaze digitálních médií podílejí též amatéři, viz Jenkins, Henry: *Convergence Culture. Where Old and New Media Collide* (New York University Press 2006).

objevovat razantně formulované (a též ostře diskutované) názory, že silnější kontakt se čtenáři a se sociální realitou zajistí obrat literatury k aktuálním společenským tématům a nalezení nové podoby angažované literatury. Rozpadl se tak většinový konsenzus nad apolitičností literatury, který se ustavil brzy po takzvané sametové revoluci a determinoval pozdější literární diskurs. V tomto smyslu devadesátá léta fakticky skončila až se závěrem nultých let nového tisíciletí.

Karel Piorecký